

קבוצות המנהיגות של תנ"ך

תפיסות בנוגע לסכסוך*

2026

חוברת זו נכתבה על ידי צוות מחקר ופיתוח בתמה, בסיוע של חברי קבוצות מיקוד מקרב רשת המנהיגות.

תודה מיוחדת לעוזרי המחקר -
קרן וינטר-דינור, גלעד הורביץ ואלעזר וייס - על תרומתם הגדולה לתהליך.

חוברת זו שואפת לשתף אתכם ואתכן בתפיסות המרכזיות שעלו עד כה בנוגע לסכסוך (על כינויו השונים) בקבוצות המנהיגות של תמה.

הדפים הבאים מבקשים להציע חלון אל הרגע הנוכחי בתהליך שעברו הקבוצות – מהלך של בירור מעמיק וזיקוק התפיסות של חברה ביחס לסכסוך. החוברת מציגה את מניפת השקפות העולם של הקבוצה כפי שהיו ב- 2025, בתוספת עדכון שכתב צוות המחקר לאור דיוני הקבוצה ופעילותה במהלך 2026, הכללו מפגשים ושיח הטרונגי בתוך רשת המנהיגות. כך הבירור הפנימי ממשיך ומתפתח בכל שלב בדרך המשותפת שלנו, ובהתאם התפיסות שעולות בקבוצה עוד יכולות להשתנות. ניתן לראות זאת כ"צידה לדרך" להמשך בירור וזיקוק של כל קבוצה עם עצמה, וכן להעמקת הלמידה והשיח חוצה הקבוצות בתוך הרשת.

כמובן שעצם הניסיון לקצר ולהנגיש את מגוון התפיסות והעמדות בכל קבוצה מוביל לכך שהתוצר אינו משקף את מלוא העושר ועומק השיח או את התהליך הקבוצתי במלואו. התוצר מבקש לספק הצצה לתוך השיח ומהדהד את תהליך הקבוצות – וכך פותח פתח להמשך חקירה והעמקה.

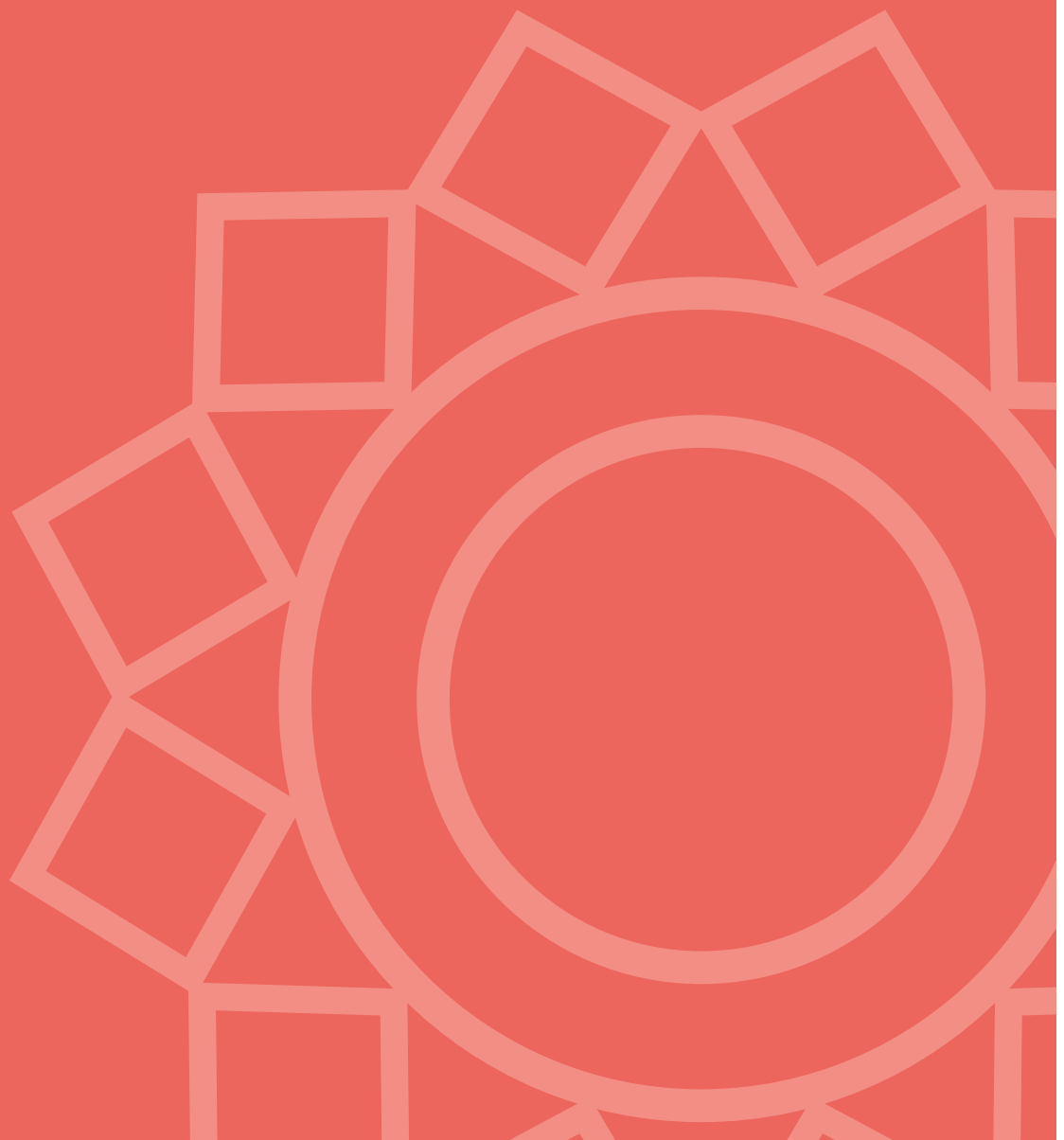
חשוב להזכיר כי משתתפי הקבוצות לקחו חלק בשיח כנה ואמיץ אודות הסכסוך, והקשר בינו לבין זהות וקיטוב בחברה הישראלית, ללא הניסיון לייצג משהו מעבר לעצמם. באופן טבעי, הרבה מהקולות מקבוצות הזהות בחברה עצמה באו לידי ביטוי בחדר, וחלק מהקולות חסרים. את מניפה זו של תפיסות ורעיונות אנו מנסים לזהות במסמכים שלפניכם.

אנו מאד נרגשים שהגענו לשלב הזה – יחד איתכם ובזכות המחויבות, הזמן, הפתיחות והמעורבות העמוקה שהבאתם לתהליך. תודה!

| מסמכי הקבוצות מוצגים לפי סדר הא"ב |

הטקסטים שנוספו ב- 2026 מופיעים בכחול

קבוצת דתיים לאומיים

1. מי אנחנו קבוצה

א. תפיסת הקבוצה את עצמה והשינוי שחל בה

קבוצת המנהיגות הדתית-לאומית אינה מתיימרת לייצג את כלל הציבור הדתי-לאומי, אך היא מבטאת תמהיל של קולות מתוכו. הקבוצה רואה עצמה כמכילה עולמות שונים ומחברת ביניהם – בין אמונה לרציונליות, בין עולם רוחני לעולם פרקטי, בין הדתי ללאומי. כמי שמכירה הן את העולם הדתי-תורני, הן את עולם המעשה המדיני-ביטחוני, וכמי שמחזיקה בשפה ובמושגים שיכולים לתווך בין חלקי החברה היהודית-ישראלית, היא רואה עצמה כבעלת אחריות לעיצוב חזון משותף – ערכי, לאומי ורוחני – שיכול להביא לאחדות בחברה הישראלית סביב שותפות באותו ייעוד. תפיסה עצמית זו כגשר בין חלקים בחברה היהודית-ישראלית רלוונטית מבחינת הקבוצה גם לסוגיות הקשורות לסכסוך. גם באופן מעשי וגם באופן רעיוני, הקבוצה רואה את עצמה כניצבת בחזית הסכסוך, ולכן שואפת להשפיע מתוך אחריות על סוגיות הקשורות בו. אך הקבוצה חושבת שהיא לא נתפסת כך בעיני קבוצות אחרות, ואף יותר מכך, מיקום זה עלול להוביל לתפיסתה על ידי אחרים כקיצונית.

במפגש עם קבוצות אחרות, ובמיוחד סביב סוגיית המוטיבציה הדתית לסכסוך, הקבוצה חשה לעיתים תסכול מכך שהיא נושאת לבדה בנטל הייצוג של הדת בשיח (מתוקף שמה "דתית-לאומית"). חברי הקבוצה למדו כי תפיסת עולמם – המחברת באופן בלתי ניתן להפרדה בין דת ללאום ומהווה זהות קולקטיבית-רוחנית שהיא מעבר להגדרות המערביות המפרידות דת ומדינה – מתקשה להיות מובנת על ידי קבוצות אחרות, יהודיות חילוניות ופולסטיניות כאחד (אשר נוטות למסגר את הסכסוך כלאומי או פוליטי בלבד) ואף נתפסת כמרתיעה או קיצונית. אל מול הביקורת מקבוצות אלו, הקבוצה הפכה רפלקטיבית יותר לגבי הזרמים השונים שבתוכה.

ב. נכונות לעסוק בנושא ותפקידנו בהנעת שינוי

על אף שקבוצת המנהיגות הגיעה נכונה לעסוק בנושא, היא מבטאת בדיוניה תהליך שהתרחש לאורך העשורים האחרונים בקרב קבוצת הזהות הרחבה יותר, של שינוי תפיסתי ממעמד של קבוצת מיעוט לקבוצה מובילה. תהליך זה מחייב לקיחת אחריות, תוך תיווך העקרונות שהם מביאים עימם, אך ללא ויתור עליהם. כחלק משינוי זה, הקבוצה גם עוברת מהתמקדות בבלימת רעיונות או פתרונות של אחרים לגבי הסכסוך, ללקיחת אחריות והצעת רעיונות ופתרונות משלה. בעיני הקבוצה, על הציבור הדתי לאומי לקחת חלק משמעותי בהובלה, ואחריותו לעשות זאת הן מתוקף השינוי במקומו בחברה הן עקב הימצאותו בחזית הסכסוך. עם זאת, הובלה שכזו צריכה להיעשות מתוך אחריות לחברה על כל גווניה, ולא רק מתחושה של שכנוע פנימי. ישנה מורכבות הנובעת מהרצון לכנס את העם כולו סביב גרעין ערכי ברור והחשיבות של האחדות בעם, גם נוכח מחלוקות בתוכו.

עם הזמן, גוברת נכונות חברי הקבוצה לדון ולפעול מתוך תחושת דחיפות ואחריות כבדה לעתיד המדינה, יחד עם ההבנה שהיא נושאת עליה את ייצוג הממד הדתי בשיח על הסכסוך. הקבוצה מגדירה את תפקידה כמובילה, אך מבינה כי עליה למצוא שפה שתצליח לגשר על פערי ההבנה וליצור אמון מול שאר חלקי החברה שחשים מאוימים מפניהם. הקבוצה תופסת את עצמה כבעלת אחריות כבדה על "כל הסיפורים" ועל מצב החברה הישראלית כולה, מתוך הכרה בתפקידים המשמעותי וההולך וגדל. הם מבינים שעל מנת לממש את חזונם ואת אחריותם הלאומית ולמנוע את התפרקות החברה מבפנים, עליהם למצוא שפה שתגשר על הפערים ותאפשר שותפות אמיתית גם מבעד לאי-הסכמות שורשיות.

2. מגוון תפיסות ועמדות ביחס לסכסוך

א. ערכים מרכזיים

שלושה ערכים מרכזיים שחוזרים ועולים הם: **תורת ישראל** כמקור סמכות, כייסוד וכתכלית; **עם ישראל** והחשיבות של אחדותו והיותו ריבון לגורלו, גם כתנאי לבטחון וגם כייעוד רוחני; **וארץ ישראל**, על קדושתה הדתית, ערכה הלאומי, וחשיבות ההתיישבות בה. ערכים אלו אינם נפרדים אלא נמצאים בזיקות שונות.

הערכים של קדושת הארץ, העם והתורה נותרו איתנים, אך המפגשים הטרוגניים חידדו את ההבנה שהחיבור הטוטאלי ביניהם מאתגר עמוקות קבוצות אחרות. חברי הקבוצה מדגישים את החובה הדתית והמוסרית לשמור על החיים, אך רואים אותה כבלתי נפרדת מהחובה לשמור על הריבונות והארץ. מתח זה דורש מהם לברר כיצד הערכים שלהם יכולים להיות מונגשים, מובנים, ולהוות תשתית לחיים משותפים, ולא להיתפס רק כחסם או כמקור לקונפליקט מול החברה הכללית ואל מול האחר הלאומי.

ב. איך מבינים את הסכסוך החיצוני

הקבוצה רואה בסכסוך ככזה שבין תנועות לאומיות-דתיות. אי אפשר להבין את הסכסוך ולהוביל לשינויים בו מבלי להבין את הממד הדתי שבו, בהתייחס גם למאפיינים הדתיים של הצד השני, כמו גם את הממדים הלאומיים שבו, ובעיקר את ההתנגדות המהותית של הצד השני לריבונות היהודית ולציונות. שני מימדים אלו אינם נפרדים אלא מהווים שלם אחד. מודגשת בקבוצה הטעות שבתפיסת הסכסוך ככזה שקשור רק בשטחים שעברו לשליטת ישראל ב-1967, בניגוד לסכסוך שמתחיל לכל המאוחר עם תחילת שיבת עם ישראל לארצו, וייתכן שאף ביצחק וישמעאל.

לאור התפיסה של הקבוצה כי לא ניתן לנתק את הממד הדתי מהסכסוך, הביעו חברים בה אכזבה עמוקה ואף חוסר אמון כאשר דוברים מסוימים הציגו את הסכסוך במונחים לאומיים-פוליטיים בלבד, תוך נטייה לטשטש את המוטיבציה הדתית שלהם. הקבוצה חשה כי ללא התמודדות אמיתית עם השורשים הדתיים העמוקים (כגון תפיסות אסלאמיות ביחס ליהדות ולריבונות זרה), אי אפשר להבין את מנועי הסכסוך לעומקם וכך לא ניתן למצוא לו פתרון כן ובר-קיימא.

ג. איך מבינים את האחר

הצד השני מוגדר לעתים כערבי, תוך הדגשת הבדלים תרבותיים, ולעתים כמוסלמי, תוך הדגשת ההבדלים הדתיים בין הצדדים, ובפרט המרכיבים באסלאם שהופכים את הסכסוך לבעייתי יותר וקשה יותר לפתרון. לצד התפיסה שהדת המוסלמית מהווה מכשול בדרך לשינוי המצב לטובה, נשמע בקבוצה גם קול משמעותי לפיו הדת עשויה להביא לשיפור ביחסים ולהוות נקודה משותפת לשני הצדדים. בבסיס ההגדרה של הצד השני כפלסטיני, ישנה תפיסה שזהותו הלאומית של העם הפלסטיני היא זהות של התנגדות לציונות. אך לצידה, קיימות גם תפיסות המדגישות את השאיפות המשותפות לאנשים בשני הצדדים- אנשים שכמהים לחיים בשלווה, שיכולים להבין את אויביהם ושמסוגלים לשינוי.

דרך המפגשים הרחבים, הגדרת האחר התחדדה עבור חלק מהחברים סביב פוטנציאל "הציר האברהמי". מחד, קיימת כמיהה אצל חלק מחברי הקבוצה לזהות באסלאם את פני החסד והאמונה המשותפת באל, כבסיס שעשוי לשמש גשר להבנה. מאידך, אירועי השעה והשיח במפגשים הציפו תחושות של איום. קולות בקבוצה הביעו את חששם כי האחר אינו בהכרח דובר את השפה האמונית בכנות שהיו רוצים לראות, וישנה דאגה משמעותית שמנגנוני כוח ושלטון רותמים את הדת באסלאם להקצנה, מה שמקשה על יצירת יחסי גומלין ופשרות המבוססים על כבוד דתי הדדי.

ד. איפה הסכסוך פוגש אותנו

ברמה האישית והקבוצתית: הסכסוך נחוזה כפגיעה בביטחון האישי והקולקטיבי. הקבוצה רואה את עצמה כניצבת בחזית הסכסוך - גם עקב מגורים באזורי ספר וגם עקב שירות צבאי אינטנסיבי, במיוחד לאחר שבעה באוקטובר. פגיעות משמעותיות בביטחון האישי והצורך לעמוד אל מולן הן חוויה נפוצה ומעצבת. עמידה זו בחזית, שנתפסת כהקרבה הכרחית עבור כל עם ישראל, נחוות על ידי הקבוצה ככזו שמקנה לה התבוננות רחבה על הסכסוך באופן שיכול להועיל לקבלת החלטות בסוגיות הקשורות בו. מנגד, הקבוצה חווה עצמה כמותקפת על ידי חלקים אחרים בחברה היהודית-ישראלית עקב עמדותיה לגבי הסכסוך.

ברמה הקבוצתית מתחדדת ההכרה שעיסוק בסוגיה בקרב הציבור הדתי לאומי הוא לא עניין של מה בכך. פעמים רבות נמנעים מלדבר עמוקות על הנושא ולכן שיח פנים קבוצתי שכזה דורש הרבה אומץ. עם זאת, מתחזקת

תחושה של אחריות קולקטיבית, והבנה שלקבוצה זו ישנו תפקיד מאוד משמעותי שהולך וגדל לקראת הדור הבא. תפקיד זה יכול לבוא לידי ביטוי בהובלת שיח על בסיס אמוני, רוחני עמוק, ועליהם להיות מספיק חזקים כדי להכין את החברה לכך.

בין הסכסוך החיצוני לפנימי: קיימת הבנה שהסכסוך החיצוני קשור באופן בלתי נפרד לסכסוך הפנימי. עם זאת, ישנה קדימות לסכסוך הפנימי ותחושת דחיפות לרפא את הקרע הפנימי, בעוד חשיבות העיסוק בסכסוך החיצוני בעיקרה נובעת מהשסעים שהוא עשוי ליצור בחברה הישראלית. החשיבות הנמוכה של עיסוק בסכסוך החיצוני נובעת גם מחוסר אמונה כי ניתן להוביל בו לשינוי חיובי. בעוד שהדיון בקבוצה התמקד בתקוות, פחדים וציפיות של החברים בה, היו קולות שביטאו גם מהכאבים והכעסים של קבוצת זהות זו אל מול קבוצות אחרות בישראל, הנוגעים להתנהלות של מדינת ישראל וקבוצות בחברה סביב הסכסוך (לדוגמה, חוסר אמפתיה ומענה באירועי טרור ביהודה ושומרון, המחירים ששילמו על אוסלו מבלי שקיבלו הכרה על כך, העקירה ופינוי גוש קטיף ועוד).

בקרב חברי הקבוצה ממשיך להתחדד הצורך העמוק בחיבורים פנימיים בשביל לדון בסכסוך החיצוני. הקבוצה מבינה שנותר עוד הרבה עבודה פנימית כדי ללכד את שורות החברה הישראלית. היא רואה קשר הדוק בין העיסוק בסכסוך לבין תהליכים שחיוניים להבראת החברה. במקביל לנטייה לעיתים לבלום מהלכים מדיניים הנתפסים כמסוכנים, גוברת ההבנה שהבטחת הקיום לטווח ארוך במרחב הזה מחייבת גיבוש גישה המבוססת על שיח ערכים מהותי ועל יצירת זירות משותפות בין חלקי העם.

ה. היכולת לשאת השקפות עולם אחרות

דרך המפגשים ההטרוגניים, הקבוצה נחשפה פנים אל פנים לעוצמת הביקורת כלפיה, בעיקר מצד קבוצות חילוניות שחשות ניכור ופחד לאור תחושה שהציונות הדתית משתלטת על השיח הציבורי. אל מול זה, ניכרת יכולת גוברת של חברי הקבוצה להחזיק תפיסות מנוגדות בו-זמנית – כלומר, להישאר נטועים בעוגן האמוני והלאומי העמוק שלהם, ויחד עם זאת להכיר בכך שכדי לקיים חברה משותפת יש צורך למצוא "צמתים" ולפעול באחריות גם מול קבוצות שמונעות מתפיסות הומניסטיות או חילוניות שונות לחלוטין. בקבוצה מתפתחת ההבנה שלא חייבים להסכים אידיאולוגית כדי לקדם ביטחון ושותפות אזרחית וניתן להגיע להבנות גם עם קבוצות שמונעות מערכים שונים. הקבוצה בוחנת את האפשרות שהדרך לשם טמונה בויתור על ניסוח ההבנות הללו בשפתה הבלעדית של הקבוצה, מה שיכול לאפשר לשאר הקבוצות לקחת חלק בהובלה

ו. תמונות עתיד אפשריות

לצד הספק אודות קיומו של פתרון, קיימת בקבוצה תחושה כי יש צורך לקדם שיפור במצב, כמו גם תקווה זהירה ששיפור זה אפשרי. כל זאת תחת תנאים ברורים: מציאות עתידית חיובית מחייבת שמירה על בטחונו של העם היהודי, יהודים ומדינת ישראל כבית הלאומי של העם היהודי, לצד התלכדות בהסכמה של העם היהודי סביב עקרונות פעולה. קיימת חשדנות עמוקה כלפי הצד הפלסטיני, והטלת ספק ביכולתו להוות שותף לשיח אמיתי או לשינוי חיובי. על כן הדרך להוביל לתמונת עתיד חיובית עשויה לכלול בעיקר פעולות חד צדדיות, על בסיס התפיסה כי כוח והרתעה הם תנאים הכרחיים לשקט. עם זאת, יש מי שמבקשים לא לוותר על האפשרות לדיאלוג. יש שהציעו תקווה זהירה לדיאלוג דתי עמוק, שיחשוף את המיטב שבמסורת היהודית והאסלאמית כאבן יסוד לשותפות עתידית. אחרים תיארו תרחיש של "גירושין מתוקנים" – דיאלוג המעצב מציאות של הפרדות אחרת, שמטרתה אינה יחסים חיוביים בין העמים אלא גבולות ברורים והפרדה ביניהם. בקבוצה נשמעו קולות שטענו שגם בתוך ישראל יש עבודה שהקבוצה צריכה לעשות כדי שהקבוצות האחרות יבינו אותה, על המניעים והערכים שלה, וגם בקרב הפלסטינים והעולם הערבי הקבוצה צריכה שיכירו ויבינו אותה ואת המוטיבציות שלה – ומשם יבוא השינוי.

לצד תרחישי הפרדות פוליטית או הכרעה בכוח, ותחושה שאולי לנצח נחיה על חרבנו, היו קולות בקבוצה המבקשים לדמיין "ציר אברהמי" אזורי – בו האמונה הדתית תשמש לא רק כמוטיבציה ללחימה אלא ככלי אקטיבי לקידום שלום ושותפות. על אף תחושות של ייאוש וחרדה שעלו בעקבות המלחמה וחוסר האמון בפרטנר מתון, ניכרת גם אופטימיות זהירה בקרב חלק מהקבוצה שדווקא חיבורים אמוניים כנים (כמו חיבור בין יהדות לאסלאם סביב מוסר, אברהם וכבוד האדם) עשויים להצליח במקום שבו הסדרים מערביים-חילוניים כשלו. ישנו ניסיון לדמיין תמונות עתיד, שיוצאות מתוך הכרה עמוקה בכך שכל צד נשאר נאמן לזהותו, תוך פיכחון שכל תמונת עתיד תצטרך לכלול גם עבודה פנימית-יהודית מורכבת שתמתן את הקיטוב בחברה הישראלית ותחזיר את האמון בין הקבוצות השונות.

קבוצת חילונים

א. תפיסת הקבוצה את עצמה והשינוי שחל בה

הקבוצה החילונית מתמודדת עם אתגר יסודי בהגדרת זהותה כקבוצת זהות. חברי הקבוצה תופסים את זהותם כמורכבת ורחבה מהגדרה המבוססת על כך שאינם דתיים. על אף קיומם של רעיונות מרכזיים משותפים לכלל הקבוצה, חברים מסוימים בקבוצה מתנגדים להגדרה "חילונית" כהגדרה ממצה של זהותם, וחשים שהם יכלו להיות חברים גם בקבוצות זהות אחרות. כמו כן, הקבוצה העלתה שאלות רבות אודות הגדרת הזהות החילונית – האם חילוני הוא אדם שחי אורח חיים חילוני (שזו הייתה התפיסה שלפיה נבנתה הקבוצה בתמה) או מעבר לכך? האם אדם שחי אורח חיים חילוני ושמתזיק במורכבות זהותו גם אמונה ו/או שמתבטא בסממנים דתיים מסוימים גם הוא חילוני? האם חילוניות היא בהכרח תפיסת עולם ליברלית או שהיא יושבת באיזשהו מנעד אל מול הליברליות? באותו אופן, עלו שאלות אודות המנעד של החילוניות גם אל מול ערכים אחרים שלגביהם עלו מחלוקות.

בקבוצה זו הקיטוב העמוק בחברה הישראלית הנוגע לעמדות כלפי הסכסוך בא לידי ביטוי באופן בולט יותר מאשר בקרב קבוצות אחרות. עמדות אלו נובעות מזרמים רעיוניים שונים במהותם הבאים לידי ביטוי על ידי חברי הקבוצה. יחד עם זאת, ניתן למצוא מאפיינים משותפים לזרמים אלו, כמו היות האינדיבידואל במרכז, חשיבה רציונלית מבוססת ידע, פטריוטיות, רעיונות ציוניים לאומיים וחשיבות מדינת הלאום היהודית ואופייה הדמוקרטי.

דרך המפגשים ההטרוגניים התחדדה ההבנה שהזהות ה"חילונית" אינה מקשה אחת, אלא מציגה הטרוגניות גבוהה ומורכבת. עם זאת, התחזקה ההכרה הכואבת של הקבוצה בכך שהיא מאבדת את מעמדה כהגמוניה הדומיננטית במוקדי הכוח השונים בישראל לטובת הציונות הדתית. מצב זה מעורר בקרב חלק מחברי הקבוצה תחושות של חרדה וניכור אל מול החוויה של ציבור "בקריסה" – תחושה המלווה בשיח גובר על מצב ההגירה ועזיבת הארץ מצד אוכלוסיות ליברליות. הקבוצה לומדת על עצמה שעליה להתמודד עם המציאות המשתנה ולאמץ שפות זהותיות חדשות ושותפויות מגוונות כדי לא לאבד את השפעתה.

ב. נכונות לעסוק בנושא ותפקידנו בהנעת שינוי

על אף הקושי של חברי הקבוצה להגדיר את עצמם כקבוצת זהות מגובשת, נראה כי חברי הקבוצה מוכנים לעסוק בנושא ולהביע את עמדותיהם המנומקות, כמו גם מייחסים לנושא חשיבות גבוהה, עוד מתחילת התהליך. מעבר לכך, נראה כי לחברי הקבוצה ברור שההנמקות הנראות בעיניהן כרציונליות וריאליסטיות הן דרך המלך לעיסוק בנושא. הקבוצה תופסת עצמה ככזו שצריכה לנקוט עמדות מובהקות בנושאים עקרוניים.

הקבוצה ממשיכה ומתחזקת בהבנה שמה שנדרש הוא בניית קואליציות רחבות וגמישות. חברי הקבוצה מזהים שהכלים החילוניים-ליברליים וההסכמים הפוליטיים-דיפלומטים המבוססים עליהם (דוגמת הסכמי אוסלו) צריכים להתחבר גם לרבדים עמוקים של זהות ואמונה בשתי החברות, בכדי להביא לפתרון בר-קיימא. בעקבות כך, ניכרת נכונות הולכת וגוברת להקשיב ולהשתמש בכלים שאינם רק רציונליים, לשלב כוחות ומנהיגים דתיים (ביהדות ובאסלאם) ולראות בדת כרכיב הכרחי בתהליך.

2. מגוון תפיסות ועמדות ביחס לסכסוך

א. ערכים מרכזיים

כאמור, לזרמים הרעיוניים שבאים לידי ביטוי בקבוצה יש מאפיינים משותפים, אך העדיפות שנותנים חברי הקבוצה לאחד על פני האחר – משתנה בין כל אחד ואחת, וכן כתלות בזמן ובהקשר. ביחס לסכסוך, מאפיינים אלו מקבלים משמעויות שונות. חברי הקבוצה מתייחסים בצורות משתנות לרעיון ה**לאומיות היהודית** ממנו נובעת ה**ריבונות היהודית וחשיבות הקולקטיב**, ולאופי הדמוקרטי של מדינת ישראל על **ערכי חירות הפרט** ו**שוויון הזכויות** הגלומים בו. כך שקיימת בקבוצה התלבטות עמוקה סביב המתחים המובנים במדינת הלאום הדמוקרטית.

בדיון הקבוצתי, ובין פרטים בקבוצה, ישנו **מתח מסוים בין הגדרת היהדות כדת להגדרתה כלאום או כתרבות**. חלק מחברי הקבוצה מתעקשים במקומות רבים על ההבחנה הזו, בין השאר על ידי הדגשת המאפיינים החילוניים

של העם היהודי ושל הציונות כתנועה חילונית, ואחרים מתנגדים להבחנה ומדגישים את העוצמה שבחיבור בין מובנים שונים של היהדות ובכללם המובן הדתי. כחלק מדיון זה עולה גם חשיבות הדת היהודית בהצדקת הריבונות היהודית בישראל.

ערכים של חירות, שוויון ודמוקרטיה נותרו ליבת הזהות של רבים מחברי הקבוצה, אך המפגשים ההטרוגניים חשפו את הקבוצה למגבלות של ההישענות הבלעדית על רציונליות. בנוסף, הם מזהים נקודות השקה מפתיעות עם ערכים של "קדושת החיים" והעדפת החיים על פני קידוש אדמה, שאותם מצאו כנקודת חיבור מרעננת דווקא עם ציבורים שמרניים וחרדיים.

ב. איך מבינים את הסכסוך החיצוני

בקבוצה החילונית יש מנעד של עמדות לגבי תפיסת הסכסוך ומהותו וויכוח לגבי הסיבות לסכסוך ומכאן גם הפתרונות האפשריים לו. ישנה מחלוקת האם הבעיה היא בעיקר טריטוריאלית או ששורשיה עמוקים יותר. חברי הקבוצה מחזיקים בתפיסות שונות הנעות על הרצף שבין שתי גישות מנוגדות. מצד אחד, תפיסה המדגישה את נקודות הדמיון בין הצדדים והאחריות המשותפת, תוך הדגשת יחסי הגומלין בין המעשים של ישראל לבין המעשים של שכניה ואויביה. מצד שני, תפיסה המדגישה את ההבדלים המוסריים, התרבותיים והדתיים העמוקים בין הצדדים וגורסת שהסכסוך נובע מהסירוב הערבי-מוסלמי להכיר בקיומה של מדינת ישראל, כך שהאשמה מיוחסת בעיקר לצד השני, מולו מדינת ישראל נמצאת במאבק קיומי.

גם אלו שמדגישים את הדמיון וגם אלו שמדגישים את אשמת הצד השני שמים דגש על חלקה של הקיצוניות הדתית בסכסוך, בפרט בשלב הנוכחי שלו. אלו שמדגישים את הדמיון מאשימים את הקיצוניים הדתיים משני צדי הסכסוך, בעוד אחרים תולים את האשמה בתפיסת העולם הדתית-קיצונית ובמעשים של הצד השני. בניגוד לאותם קיצוניים, הקבוצה מבקשת לנתח את הסכסוך בכלים רציונליים, באופן שמאפשר ואף דורש השוואה למקרים אחרים בעולם והכללה ולמידה מהם.

אירועי השבעה באוקטובר והמלחמה השפיעו על הבנת הסכסוך בכמה מישורים. בקרב חלק מחברי הקבוצה, התפיסות לגבי אופן הפעולה הנכון אל מול הצד השני השתנו, ובפרט המחשבה שאפשר להכיל או לנהל את הארוע, ולא להכריע אותו. אצל אחרים, האמונה כי המוצא היחיד הוא תהליך מדיני התחזקה, על אף שתפיסות לגבי הצד השני והדרכים להתקדם לפתרון הפכו חשדניות יותר, בעיקר כלפי ההנחה שהשאיפה לרווחה היא מניע עיקרי. גם התפיסה העצמית מושפעת וניכר בקרב חלק מחברי הקבוצה חשש שהתגובה הישראלית הנדרשת מייצרת מחיר מוסרי קשה.

בעקבות המפגשים עם אנשי דת – הן יהודים והן מוסלמים – התחזקה ההבנה שהייתה קיימת בקרב חלק מחברי הקבוצה שהסכסוך אינו מונע רק מתשוקה טריטוריאלית מערבית או כלכלית הניתנת לפתרון בהסדרים רציונליים בלבד, אלא שהוא שזור עמוקות במוטיבציות תיאולוגיות שאי אפשר להתעלם מהן. עם זאת, חלק מחברי הקבוצה הביעו תסכול כאשר דיונים שנועדו להיות תיאולוגיים-רוחניים גלשו במהירות לפוליטיקה, והם מבקשים להעמיק בהבנת השורשים הדתיים העמוקים של הסכסוך כדי לא לייצר "שיח חירשים".

ג. איך מבינים את האחר

הצד השני מוגדר על ידי חלק כעם הפלסטיני ועל ידי חלק כאויב הערבי. ישנה גם הבנה כי עם זה מורכב מקבוצות שונות, המוגדרות בעיקר על ידי הגופים הפוליטיים שמייצגים אותו או שולטים בו (רשות פלסטינית, חמאס, ערבים פלסטינים אזרחי ישראל).

הקבוצה רואה בקיצוניות האסלאמית כבעיה מרכזית בפתרון הסכסוך. עבור חלק מהקבוצה קיצוניות זו מאפיינת את הצד השני ככלל, ועבור האחרים היא מדגישה את הצורך לדבר עם החלק המתון בצד השני. כך או כך, נראה שישנה חשיבות מסוימת, בין אם מוסרית ובין אם אסטרטגית, להכרת הנרטיב ונקודת המבט של האחר. עבור חלק מחברי הקבוצה האחר מובן כבעל מוטיבציות כלל אנושיות המשותפות לשני הצדדים – כמו שאיפה להגדרה עצמית לאומית, רווחה אישית, זכויות אדם ואזרח – בעוד אחרים מדגישים מוטיבציות בלתי מוסריות, או כאלה שאינן יכולות להתקבל על הצד היהודי-ישראלי – כמו שנאת יהודים, שאיפה לביטול הריבונות היהודית ואף הקיום היהודי בארץ, או שאיפה להחלת נורמות איסלאמיסטיות.

המפגש עם אנשי דת מוסלמים עורר תגובות מורכבות בקבוצה. מחד גיסא, בעקבות אירועי השבעה באוקטובר, קיים אצל רבים קושי ממשי לתת אמון ולשמוע מסרים מתונים, מחשש שמדובר ב"סיסמאות רכות" שנועדו להסתיר טקטיקות רדיקליות. מאידך גיסא, אצל אחרים הייתה גם פתיחות להבין שלא ניתן לצבוע ציבור שלם בצבע אחד, ושיש לחפש באסלאם מקורות להשראה כיצד לנהל חיים משותפים מתוך ראייה מפוכחת וריאלית.

ד. איפה הסכסוך פוגש אותנו

ברמה האישית והקבוצתית: בדיונים רבים, נראה שההתייחסות לסכסוך היא כאל בעיה שדורשת פתרון, על המשמעויות השונות שניתנות לכך – אם כמלחמה שיש לנצח ולהכריע בה ואם ככיבוש שצריך לסיים. המוטיבציות למצוא פתרון שונות בקרב חברי הקבוצה וכוללות: שאיפה לבטחון רב יותר, שאיפה ללגיטימציה בין לאומית, רצון לשמור על רוב יהודי במדינת ישראל, חשש מהמחיר המוסרי של המצב הנוכחי ודאגה לצביון מדינת ישראל כיום ובעתיד.

חלק מחברי הקבוצה חווים את הסכסוך כגורם המאיים באופן קיומי וישיר על ביטחונם ועל עתיד משפחתם בארץ. חברי הקבוצה מבטאים תחושת מועקה כבדה מכך שהסכסוך, ובהיעדרו של פתרון יציב, שואב את כל משאבי המדינה (הפיזיים והנפשיים), ומוביל לתחושות ייאוש הגורמות להגירה של אלפי צעירים ומשפחות מהציבור החילוני-ליברלי, שחשים שאין להם יותר עתיד בטוח כאן.

בין הסכסוך החיצוני לפנימי: בעוד שעמדות מנוגדות באופן חריף אודות הסכסוך החיצוני מפלגות גם את הקבוצה עצמה, ישנה גם האשמה של קבוצות אחרות בחברה היהודית-ישראלית שנתפסות כחסם בדרך לשיפור המצב ואף כמי שאחראיות בהתנהגות שלהן עד כה להידרדרות המצב. בקרב חלק מחברי הקבוצה, ישנה תחושה שהסכסוך מאיים על הערכים הליברליים והדמוקרטיים של המדינה, בעוד חלק אחר חושב שאי ההבנה של הסכסוך ושל הצד השני, והניסיון לפרש את הצד השני ואת מעשיו מנקודת מבט מערבית ליברלית שלא תואמת לאזור או לתפיסת העולם של האויב – הן אלו שמאיימת על הקיום של המדינה.

המפגשים העצימו את ההכרה כי הסכסוך החיצוני משמש כמאיץ הרסני לשסע הפנימי בישראל. הקבוצה מזהה כי הפילוג הגובר אל מול הציבור הדתי-לאומי נובע מתפיסות עולם מנוגדות ומהשתלטות, לתפיסתם, של ערכים משיחיים על מוקדי הכוח בחברה (כגון מערכת החינוך ומשרדי הממשלה). חלק מחברי הקבוצה חוששים שהמשך הסכסוך מנוצל כדי לשנות את צביונה של המדינה ולהשליט עליונות דתית-לאומנית, מה שמעמיק את תחושת הניכור והרצון להתנתק מצד האוכלוסייה הליברלית, בעוד שקולות אחרים בקבוצה אינם רואים בקנה אחד תחושת ניכור זו ומאמינים כי החילוניים צריכים לקבל ולהתחבר לצביונה היהודי של המדינה.

ה. היכולת לשאת השקפות עולם אחרות

המפגשים ההטרוגניים היוו מרחב מאתגר עבור יכולת הקבוצה לשאת שפות שאינן חלק מעולם המושגים הטבעי שלה. הקבוצה החילונית לומדת כי גם אם השפה התיאולוגית היא זרה או קשה להם, כדי לייצר חיבורים אמיתיים במזרח התיכון ראוי לתת לה מקום. לדוגמה, חלק מחברי הקבוצה הופתעו למצוא בצד החרדי בן-ברית פרגמטי המחזיק בגישה של ניהול סיכונים והעדפת החיים, לעומת התפיסה הטריטוריאלית של הציונות הדתית. במקביל, הקבוצה מתאמנת בסבלנות לקבל את האינדיבידואל ואת מורכבות עמדותיו האישיות, תוך הבנה שהפרטים אינם מייצגים קבוצה הומוגנית גם אם הם משתייכים למחנה רעיוני שונה, בדיוק כמו המצב בקבוצה החילונית עצמה.

ו. תמונות עתיד אפשריות

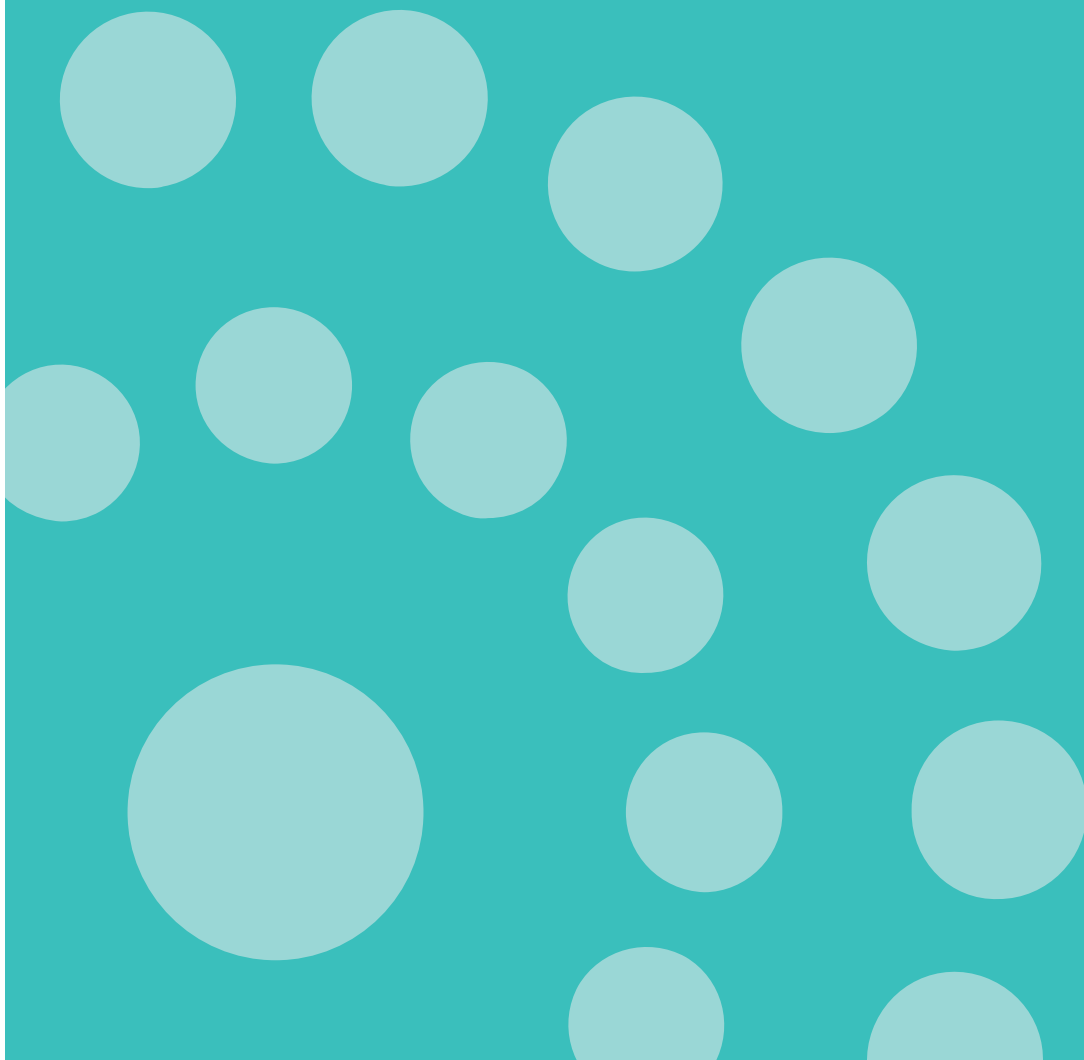
הקבוצה מדגישה חשיבה רציונלית בגישה למציאת פתרון, הכוללת הבחנה ברורה בין מטרות לאמצעים, ולמידה ממקרים אחרים בעולם. נראה שכל עתיד חיובי כולל הבטחת הבטחון של מדינת ישראל ואזרחיה, הבטחה של רוב יהודי במדינה, וקידום של לגיטימציה בין לאומית. עבור רבים, הדרך להגיע לשם כוללת הפרדה כלשהי בין שתי ישויות פוליטיות, תוך שמירה על רמות שונות של שליטה בטחונית ישראלית. לעומת זאת, ישנה עמדה הטוענת כי השמירה על שליטה ישראלית מלאה הכרחית, ולא מאפשרת הפרדה.

שאלה נוספת נוגעת לדרך להגשים את הפתרונות האלה, הנעה בין שימוש נרחב בכוח צבאי לבין קידום הסכמים. תנאי הכרחי להתקדמות לעתיד חיובי יותר הוא דה-רדיקליזציה. הדרישה לדה-רדיקליזציה של הצד השני

משותפת לרוב חברי הקבוצה, ועבור חלק מהקבוצה נדרשת גם דה-רדיקליזציה של הצד היהודי-ישראלי. גם לגבי הדרישה לבטחון וגם לגבי הדרישה לדה-רדיקליזציה, נשאלת שאלה לגבי סדר הפעולות הנכון – גם מבחינה מעשית וגם מבחינה מוסרית. האם הבטחון ושינוי העמדות הם תוצרים רצויים של תהליך ההידברות, או שמא אין להתחיל תהליך הדברות עם מי שמאיים על הבטחון ומחזיק בעמדות בלתי מקובלות?

כאמור לעיל, התעוררה בקבוצה ההבנה שכל עתיד יציב ובר-קיימא חייב לכלול אינטגרציה של ההנהגה הדתית והמסורתית לתוך שולחן הפתרונות. במקביל, חלק מהקבוצה דנה באפשרות של היפרדות או חלוקה לקנטונים, אף בתוך מדינת ישראל, אבל האמונה של הרבה מחברי הקבוצה היא שפתרון טמון דווקא בחיבור אזרחי וחיים משותפים. הקבוצה שואפת לתמונת עתיד שבה פתרונות ביניים דתיים ופרגמטיים יכולים לספק זמן ומרחב להרגעת הרוחות, גם אם אינם פותרים את הסכסוך באופן סופי ומיידי.

קבוצת חרדים

א. תפיסת הקבוצה את עצמה והשינוי שחל בה

קבוצת המנהיגות החרדית מתמודדת עם מורכבות לגבי זהותה אל מול העיסוק בסכסוך והמנדט לעסוק בו. חבריה מעידים שהם אינם מייצגים את כלל הציבור החרדי – בעוד מדובר בקבוצה מגוונת מבחינות רבות, הקבוצה התהוותה ככזו בה הרוב המכריע משתייך לזרם הליטאי. כמו כן, מרבית חבריה הם מי שעברו תהליכי חיכוך עם החברה הישראלית הרחבה ועסוקים בבחינה (בדרגות שונות של ביקורתיות) את התפיסות הקיימות בקולקטיב החרדי.

למרות שניתן למצוא חלקים בציבור החרדי בעלי עמדה מגובשת בנושא הסכסוך, הקבוצה מזהה כי בקרב קבוצות מרכזיות בחברה החרדית לא רגילים לעסוק בסכסוך, לא בקרב הציבור ולא בקרב ההנהגה, מטעמים שונים. בראש ובראשונה – **מבחינה תאולוגית**, סוגיות גדולות, כמו הסכסוך, נתונות בידי ההשגחה האלוקית. מתוך כך, אדם חרדי לא נוהג בסוגיות שכאלה בעיסוק בעתיד, הוא שם מבטחו באל, וממוקד בחשיבה מוכוונת הווה. **פוליטית**, החרדים רגילים ככלל במנגנוני פעולה שאינם פרואקטיביים אלא תגובתיים, ואשר ממוקדים בקידום צרכי הקהילה החרדית הפנימיים ולא בלקיחת אחריות על המדינה וענייניה הרחבים. כך שלרוב הפוליטיקאים החרדים לא מתבטאים בעמדה ברורה בנושא, למעט יחידים. בנוגע **לאחריות אזרחית**, החרדים נמנעים, ואף חוששים, מלקיחת אחריות על סוגיות מדיניות מתוך מחשבה שאולי לא ראוי שיביעו דעה כמי שרובם לא משרתים במנגנוני הביטחון. כמו כן, הקבוצה תוהה האם הדיון בסכסוך צריך להיות בכלים תורניים והלכתיים או שמדובר בדיון ריאליסטי ופרגמטי. הקבוצה בוחרת לרוב לדון בפועל בנושא בכלים פרקטיים מתוך ההבנה שלשם כך התכנסנו, בד בבד עם הבנה כי זו היא מצוות ההלכה, להשתמש בכלים פרקטיים.

דרך המפגשים ההטרוגניים, הקבוצה העמיקה את הרפלקטיביות שלה ביחס לתהליכי העומק שהיא עוברת. חברי הקבוצה מזהים כי החברה החרדית נמצאת בעיצומו של תהליך היסטורי של מעבר "משבט לממלכה" – קבוצה דמוגרפית גדלה שחייבת להתחיל לקחת אחריות על ניהול המדינה ועל כלל ישראל. לצד זאת, הם חשים שקבוצות אחרות לעיתים לא מבינות אותם, בעוד הם פועלים מתוך תפיסה שעולם התורה הוא נכס יקר לא רק להם, אלא עבור המדינה. בעקבות הדיונים והמפגשים, התחזקה התחושה הפנימית של חלק מחברי הקבוצה שהגיע הזמן להפסיק להתנצל על עמדותיהם, וכעת הם צריכים להביא את האמת הפנימית שלהם בגאווה, מתוך הבנה שיש לה כוח אמיתי וייחודי בשיח.

ב. נכונות לעסוק בנושא ותפקידנו בהנעת שינוי

לאורך התהליך הקבוצתי נראתה תחושת אחריות ונכונות רבה יותר לעסוק בנושא הסכסוך, הן במסגרת הקבוצתית והן כמגמה של החברה החרדית ככלל. הקבוצה מבקשת לחזק את ההבנה כי הסכסוך רלוונטי ונוגע לחיי החרדים באופן ישיר ועקיף. לאור ההבנה שהציבור החרדי יהיה חלק נכבד מהחברה הישראלית בעתיד, עולה תפיסה כי אין ברירה ועל החרדים לפעול באופן אחראי, כוללני וניהולי יותר שמתרחק מתפיסת מיעוט נבדל. מדובר במגמה שהועצמה בעקבות ההלם לאחר הטבח שהתקיים בשמחת תורה והאדוות שלו, אשר הובילו להבנה חדשה של המציאות המקומית והבינלאומית ולהתגברות תחושת אחריות אזרחית.

בכדי לעודד שיח ועיסוק פנים-חרדי שיאפשר בירור מעמיק של הסוגיות, חברי הקבוצה סבורים שכדאי לקדם מנגנוני שינוי (חינוכיים, טכנולוגיים, ניהוליים ועוד). בתוך כך, הקבוצה רואה את תפקידה בקידום פעולות של תיווך בין מנהיגות הביניים החרדית לבין הציבור. בבחינת תפקידה הפוטנציאלי של החברה החרדית, מתגלה מיקום ייחודי שיכול להציע הסתכלות חדשה על הסכסוך כמי שלא מעורבים בעבר וכבעלי גישה פרגמטית לסוגיית הסכסוך. יש קולות בקבוצה הנסמכים על כך שזוהי קהילה עם חוסן פנימי חזק, מעוגן באמונה ואורח חיי תורה, שאינה לוקחת חלק ישיר במנגנוני הלחימה ולכן טוענים כי יכולה להוות מרחב מגשר. העובדה כי החרדיות מציעה הסתכלות שונה, וסולם ערכים אחר, מביאה עימה גמישות יחסית ויכולה לייצר חשיבה מחוץ לקופסא.

הקבוצה רואה עצמה כבעלת פוטנציאל להציע חשיבה מחוץ לקופסא, ודווקא בגלל הריחוק שלה מאידיאולוגיות משיחיות וטריטוריאליזם, להוות גורם מתווך ופרגמטי. החרדים מדגישים שהם יכולים להביא תפיסה המבוססת על מקורות דתיים שיוצרת להכיל פתרונות ביניים, להכיל אי-ודאות ולפעול בפרגמטיות מבלי לחתור לפתרון מוחלט כאן ועכשיו. במקביל, גוברת ההבנה שהמציאות הישראלית עוברת טלטלה, והסטטוס-קוו הישן שבו כל שבט מסתגר בחלקתו משתנה, מה שמחייב אותם להיות באותה "תיבת נוח" אזרחית ולקחת חלק בעיצוב העתיד.

א. ערכים מרכזיים

הערכים המרכזיים החרדיים, אשר רלוונטיים לנושא הסכסוך, הם: **תורה ומצוות** כבסיס לכל תפיסת עולם; **קיום העם היהודי** ככלל, בדגש על המשך קיום אורח החיים החרדי בביטחון והאוטונומיה הנדרשת לקיומו; **פיקוח נפש ואי-שפיכות דמים** ותפיסה אמונית המסתייגת משימוש בכח והתגרות באומות; ו**קהילתיות** כמרכיב חוסן חברתי וכמנגנון פעולה משותף.

הערך העליון של שמירת עולם התורה ופיקוח נפש ניצב במרכז, ולצידו ההתנגדות לשימוש לא מושכל בכוח שאינו מתחשב בעמדה תורנית. במפגשים הטרוגניים עלה פער בין תפיסת הקבוצה לבין הציונות הדתית בכל הנוגע לקדושת האדמה. חלק מחברי הקבוצה החרדית חשו התנגדות לשיח של קדושת הארץ כהבטחה אלוקית המחייבת החזקה טריטוריאלית, וצינו כי טיעון דתי-לאומי זה עשוי לעודד את המשך הסכסוך ללא פשרות.

ב. איך מבינים את הסכסוך החיצוני

ישנה הבחנה בין מי שרואים בסכסוך סכסוך דתי עיקש ועמוק, לבין מי שמתמקדים בהיבטים חומריים ופרגמטיים של הסכסוך, תחת ההנחה ש'היהודים וגם הפלסטינים' - אף אחד מהעמים לא הולך לשום מקום'. השקפת העולם החרדית מעדיפה מדיניות שמבטיחה המשך קיום חיי תורה בביטחון פיזי ואוטונומיה, ערך שעולה על קדושת הארץ והצורך בשליטת המדינה על שטחים נרחבים. התפיסה החרדית הקלאסית רואה במדינה ככלי פרגמטי שיש להשתמש בו לשם שימור הצרכים של החברה החרדית ואורחות חייה, ולא מייחסת למנגנון המדינה ולזהות ישראלית משמעות דתית.

לצד התפיסה החרדית הקלאסית, ישנן מגמות הולכות ומתחזקות של זיקה, תפיסת אחריות ורגשי חיבור למדינה ולאזרחיה, ובקרב חלקם גם התקרבות לרעיון הציונות. בראיית הקבוצה, קשר זה היה קיים עוד לפני כן בקרב הדור החרדי הצעיר ובקרב חרדים-ספרדים, והוא הולך ומתחזק בקרב מעגלים נוספים מאז טבח שמחת תורה. עת זו ערערה את ההיבדלות החרדית הן מבחינת דרישות חיצוניות ללקיחת חלק במאמץ האזרחי והבטחוני, והן מבחינת חשבון נפש פנימי. המשבר הביא להבנה, בקרב חלק מהחברה החרדית, שיש צורך בשינוי מערכת היחסים עם החברה הכללית ובלקיחת אחריות על הציבוריות הישראלית, מעבר לאחריות הרוחנית על טובתו של עם ישראל שמהווה חלק מרכזי בתפיסה החרדית ממילא. התהליך מסמל מגמה של מעבר מהבדלות למעורבות – התרחקות מהתמקמות פאסיבית ביחס למדינה לכדי אימוץ נקודת מבט שרואה זכויות וחובות אזרחיות, וקשר זהותי המאפיין יותר קהילות ישראליות לא-חרדיות.

ישנה הכרה גוברת בקרב חברי הקבוצה שנדרש להביא את המקור הדתי והמסורתי לתוך הניסיונות לשינוי במציאות הסכסוך, משום שניסיונות של אליטות חילוניות-אקדמיות לייצר הסכמים (כדוגמת אוסלו) תוך התעלמות ממרכיבי הדת והמנטליות בחברות המעורבות, נדונו לכישלון מראש. עלו בקבוצה גם קולות ייחודיים שהציעו להכניס לשיח את המושג "כפרה" – כהכרה בטרגדיה ובכאב של כל הצדדים, תוך חיפוש פתרון שאינו מושלם אך מאפשר התקדמות, וזאת מתוך עמדה מוצקה שאינה מוותרת על הקיום היהודי בארץ.

ג. איך מבינים את האחר

החברה החרדית ממעטת להיחשף אישית למגע עם החברה הערבית, הן מנסיבות של חיים עם חיכוך חברתי מועט והן מתוך הימנעות מודעת מחיכוך בעם אחר, ולכן רואה בה יותר כקבוצה ולא כאינדיבידואלים. כאשר מפגש אישי כן התרחש, בקרב חלק מהחרדים הוא עורר מחשבה ורגש, ואף היכולת להבין את חווית המיעוט הערבי בישראל. הקבוצה רואה דמיון בין החרדים לערבים כקהילות שמרניות עם מאפיינים סוציו-אקונומיים דומים, בדגש על צורך בקיום אורחות חיים ייחודיים.

עם זאת, באותה העת יש קולות המדגישים חוסר אמון עמוק למול האחר הפלסטיני. במיוחד בעקבות טראומת הטבח שהתקיים בשמחת תורה, חרדים רבים רואים בפלסטינים קבוצה קיצונית שאין לתת בה אמון, אם מתוך תפיסתה הדתית קיצונית ואם מתוך חינוך לרדיקליות. כמו כן, מתוך ערך הקיום היהודי ישנו חשש חרדי-יהודי מהתקרבות לאחר הערבי, גם ואף במיוחד אם אינו עוין, פן יביא בסופו של דבר לתהליכי התערות והתבוללות.

במהלך המפגשים ההטרוגניים ניכר כי הקבוצה מפתחת יכולת לנהל שיח ישיר ואמפתיה למיעוטים שונים מולה. עם זאת, נותרה חשדנות וביקורת עמוקה כלפי כוונותיו של האחר הפלסטיני, כשהקבוצה מבקשת לוודא שכל דיאלוג מתקיים מתוך פרגמטיות ומבלי לסכן את הביטחון הפיזי והזהותי של הציבור החרדי, שעדיין תופס את מציאות הסכסוך דרך פריזמה של הישרדות קיומית

ד. איפה הסכסוך פוגש אותנו

ברמה האישית והקבוצתית: חברי הקבוצה מבינים שהסכסוך משפיע על החרדים באופן ישיר ועקיף, אך הוא נתפס בקרב הקהילה החרדית כמשהו מרוחק. הסכסוך נחווה בכאב רב כטרור מתמשך נגד הקיום היהודי וכן דרך הצורך להתמודד עם שאלות אחריות ומעורבות אזרחית. ישנו חשש שמעורבות בסכסוך תחייב את החרדים לקחת חלק בהחלטות, בקבינט, בצבא. מצד שני, כל עוד יידרש צבא גדול כדי לאפשר את בטחון ישראל, תגדל הדרישה לקחת חלק ויש לכך השפעה ישירה על היכולת לשמר את אורח החיים החרדי ולכן הקבוצה מבינה שצריך לתת את הדעת על הנושא.

בעקבות שנות המלחמה, חברי הקבוצה מבינים ששאלת השירות הצבאי הופכת ליסודית, אך הם חוששים שדרישות אלו יובילו לפגיעה בזהות החרדית ולאובדן של לומדי התורה, שמחזיקים לתפיסתם את הקיום הרוחני של העם. בנוסף, הקבוצה עסוקה רבות במגמות שמזהה בתוך קהילתה, ובעיקר בקרב הצעירים, לעבר עמדות ימניות מיליטנטיות. לצד ההבנה העמוקה של המניע הבטחוני להיווצרות מגמות אלו, יש קולות בקבוצה שאינם מזדהים עימן ואף חוששים מהן.

בין הסכסוך החיצוני לפנימי: במהלך הדיונים הקבוצה הייתה עסוקה רבות במערכת היחסים בין החברה החרדית לקהילות יהודיות אחרות בישראל. בד בבד עם ההבנה של הקבוצה את תגובת הקהילות האחרות להתנגדות החברה החרדית לגיוס לצבא, ובפרט בזמן מלחמה, נוצר בה תסכול מחוסר ההבנה של קבוצות אחרות את העמדה החרדית. סביב תסכול זה, עלה בקבוצה המתח בין הצורך להגן על עצמה ועל ערכיה בנושא לבין החשיבות בשמירת אחדות העם ומניעת קרעים פנימיים. כמו כן, עלה גם החשש שלסוגיה זו פוטנציאל משמעותי לייצר קרע גם בתוך החברה החרדית עצמה.

חלק מחברי הקבוצה, מזהים דווקא כעת הזדמנות ואפשרות של החברה החרדית, ושל המפלגות החרדיות, לשמש גורם מתווך – גורם אמצעי, מעשי ומתון, בין זרמים שונים מתנגשים בחברה הישראלית-יהודית. זאת משום שהחברה החרדית מסוגלת להזדהות גם עם תפיסות ימין יהודיות וציוניות מאד וכאלו של קהילות דתיות, וגם עם תפיסות שמאל שמבקשות להימנע מהפעלה של כח ושפיכות דמים. סיבה נוספת היא היכולת של החברה החרדית להתנהל פרגמטית ולהגיע להסדרים והבנות עם קבוצות שונות. עלו קולות שהדגישו את ההזדמנות הגדולה הטמונה בעובדה שהחברה החרדית יותר מעשית מאידיאולוגית בהקשרים של הסכסוך, וכך גם בנוגע להשפעותיו על הקיטוב בין ימין ושמאל בישראל.

הקבוצה מבינה כיום שהסכסוך החיצוני מאיץ ומעצים את השסע הפנימי סביב השוויון בנטל. עם זאת, ניכרת בקרבם שאיפה לייצר שותפות גורל פנימית כנה יותר. הם חשים שהחיכוך עם הקבוצות ההטרוגניות סייע להם לא רק להתגונן מביקורת נוקבת ("שלא תעמוד על דם רעך"), אלא לפתח דאגה אותנטית לכאבם של הציבור החילוני והדתי-לאומי, מתוך תקווה לבנות אמון שיאפשר לכולם לשרוד יחד את המציאות המורכבת של המדינה.

ה. היכולת לשאת השקפות עולם אחרות

הקבוצה החרדית הציגה יכולת מרשימה להכיל מורכבות במהלך המפגשים. הם מצאו עצמם מגשרים לעיתים בין עולמות: מחד גיסא, הם מסוגלים לייצר "בריתות" פרקטיות אפילו עם נציגי שמאל חילוני סביב העדפת חיי אדם ופרגמטיזם על פני חזון טריטוריאלי. מאידך גיסא, הם מבינים לעומק את החשיבות של הדת והמסורת שחסרה בשיח השלום הליברלי. על אף הביקורת הקשה שהוטחה בהם בעניין הגיוס, הקבוצה למדה לשאת את המחלוקת מבלי לנתק מגע, ואף יצאה מהמפגשים בתחושה מאוחדת ובברית לא מתנצלת של הקשבה והכלה הדדית.

מודל חברתי-מדיני: בנוגע למערכת היחסים בין הקבוצות בחברה הישראלית, עלתה הצעה למבנה של "הכרה והפרדה". משמע, קיום מקביל של קבוצות מגוונות, שבו כל קבוצה רשאית לפעול בהתאם לערכיה ללא איום מצד קהילות אחרות. מבנה זה צריך להגיע גם עם הכרה והוקרה של התפקיד הייחודי של הקבוצה החרדית ושל שאר הקהילות.

"שלום ללא אחווה"/שלום פרגמטי: זהו הרעיון המרכזי שעולה מהקבוצה כתמונת עתיד אפשרית ביחס לסכסוך החיצוני. תפיסה שהאויב נשאר אחר ומרוחק, ובכל זאת יש למצוא דרך לחדול ממצב הסכסוך עמו ולהסיר את האיום הבטחוני ההדדי. המטרה היא לייצר יחסים מבוססי כבוד ומרחק עם גבולות ברורים, יחסים לא אלימים המאפשרים לפנים היהודי-חרדי לשמר קיום דברי תורה והמשכיות העם היהודי במדינת ישראל.

הקבוצה החרדית שואפת להסתכל על העתיד דרך עדשה מפוכחת, הנמנעת מכפיית נרטיבים ומתמקדת ביצירת הסדרים מעשיים שיאפשרו חיים משותפים. ואולם, תמונת העתיד חייבת לכלול את המקור הדתי התורני כחלק אינטגרלי מהתהליך, שכן בלעדיו כל ניסיון להסדר יקרוס. התקווה שלהם היא להצליח לגבש "כפרה" אזורית שתאפשר חיים בביטחון, בד בבד עם תיקון פנימי עמוק שיאפשר לכל שבט בתוך המדינה לשאת בנטל הקיום המשותף מתוך אחריות ממלכתית הולכת וגוברת, אך מבלי לאבד את זהותו הייחודית

קבוצת יוצאי ברית המועצות לשעבר

*** קבוצה זו הינה חדשה ברשת המנהיגות של תמה ועברה תהליך מואץ בחודשים האחרונים. מסמך זה מציג ניתוח ראשוני, ויתעדכן בהמשך עם התקדמות התהליך.**

1. מי אנחנו כקבוצה

א. תפיסת הקבוצה את עצמה והשינוי שחל בה

קבוצת יוצאי ברית המועצות לשעבר הינה קבוצה מגוונת המורכבת מגלי עלייה שונים, שמנהלים לראשונה שיח עומק בנושא הסכסוך. חשוב להגיד, שחברי הקבוצה אינם מייצגים את כלל הקבוצה החברתית בישראל אליה משתייכים. מרבית חברי קבוצת המנהיגות מגיעים מגלי העלייה האחרונים, ולכן אינם מייצגים נאמנה את אחוז עולים אלו בחברה הכללית (שבפועל הוא קטן יותר). כך שהייצוג הפוליטי בקבוצת המנהיגות נוטה לעמדות של העליות החדשות יותר, שהן לרוב יותר מרכז-שמאלה מהעליות הוותיקות. הללו גם לרוב חוששות להביע את עמדותיהם בציבור, ואל מול עולים ותיקים בפרט, כדי שלא ייתפסו כמנותקים מהמדינה.

הקבוצה מתמודדת עם מפגש מורכב עם החברה הישראלית ועם תחושת ניכור בקרב חלק מחברה. ייחודה מתבטא בחוויה הכפולה – היותה חלק מהחברה הישראלית לצד פרספקטיבה חיצונית המושפעת מהיותם מהגרים.

ב. נכונות לעסוק בנושא ותפקידנו בהנעת שינוי

הקבוצה מבינה שאינה יכולה להתעלם מהמצב ומהסכסוך ועוברת תהליך המתבטא במעבר מבלבול וחוסר היכרות מספקת עם הנושא, לחיפוש פעיל אחר פתרונות. חברי הקבוצה מבינים שהסכסוך נוגע לחייהם האישיים, ולעתידם בישראל, ולכן מביעים תחושת דחיפות והכרה שהגיע הזמן לפעול ולנסות להבין יחד מה ניתן לעשות ואיפה הם נכנסים בזה, כאשר אחת מהמוטיבציות שהועלו זה חוסר הרצון שוב להחליף מולדת. הקבוצה מכירה באתגר של שילוב בין מצב של טראומה מתמדת לבין הצורך בפעולה, ובחשיבות התקדמות הדרגתית.

הקבוצה מביעה חשש מהתהליכים החברתיים והקטוב הגואה סביב סוגיות ליבה שקשורות לאופי מדינת ישראל, אך מאמינה שהדברים עוד בני תיקון. בהקשר זה, חברי הקבוצה רואים את תפקידם כגורם מתווך וכמי שיכולים לפתח חשיבה מחוץ למסגרות הקיימות, למצוא ולחבר בין אנשים בעלי השקפה דומה ולחפש אפשרויות חדשות המקדמות צרכים של כל הצדדים.

2. מגוון תפיסות ועמדות ביחס לסכסוך

א. ערכים מרכזיים

הערכים המרכזיים שעלו בדיונים כוללים **חירות ושוויון, הומניות והכרה בזכות האחר לקיום**. הקבוצה מדגישה שאין להקריב את חשיבות הביטחון ומבקשת חיים בכבוד לכולם. קיימת הסכמה רחבה שצריך לפעול למען ערכים גרעיניים אלה, תוך הכרה שהללו עומדים במבחן בקרב חברי הקבוצה גם במהלך משבר.

ב. איך מבינים את הסכסוך החיצוני

בדיוני הקבוצה עד כה עלה מגוון רחב של תפיסות וגישות לסכסוך, החל מעמדות פרגמטיות ועד לעמדות אידיאליסטיות יותר. רוב הדעות מתאפיינות בחיפוש אחר פתרונות לא-אלימים ובהכרה במורכבות המצב. הקבוצה רואה את הסכסוך כבעיה הניתנת לפתרון ודוחה את הגישה הפטליסטית. הסכסוך מובן כמורכב ורב-ממדי, החל מסוגיות טריטוריאליות ועד לשאלות זהות ולגיטימציה. לאור ארועי שבעה באוקטובר, הקבוצה מכירה בקושי לבצע התבוננות פנימית עמוקה תוך כדי טראומה, אך ממשיכה לחפש דרכי התמודדות אקטיביות.

ג. איך מבינים את האחר

הגישה לצד הפלסטיני מורכבת. מחד, יש תפיסה בקרב חברי הקבוצה שרוב הפלסטינים רוצים לחיות ולעבוד בכבוד ומתייחסים לישראל כעובדה. מאידך, קיימות ספקות לגבי איכות הייצוג הפלסטיני והמנהיגות הקיימת. הקבוצה מביעה עניין רב בפרויקטים משותפים ובהכרה בנרטיב הפלסטיני, תוך שמירה על עמדה ביקורתית כלפי שני הצדדים.

ד. איפה הסכסוך פוגש אותנו

ברמה האישית והקבוצתית: הקבוצה מתארת שבחוויה של עולה חדש, קשה להבין בהתחלה את מערכת השיקולים המורכבת לגבי כל תמונת עתיד אפשרית, ולוקח זמן ללמוד את המחירים הנלווים לכל אפשרות עתידית. כיום חברי הקבוצה חווים את הסכסוך כדילמה בין הצורך להיראות חזקים לבין הרצון להפסיק להילחם, על מגוון האפשרויות שעולות בין קטבים אלה. הקבוצה חווה תחושת גסות וברוטליזציה אל מול מגמות מסוימות בחברה הישראלית.

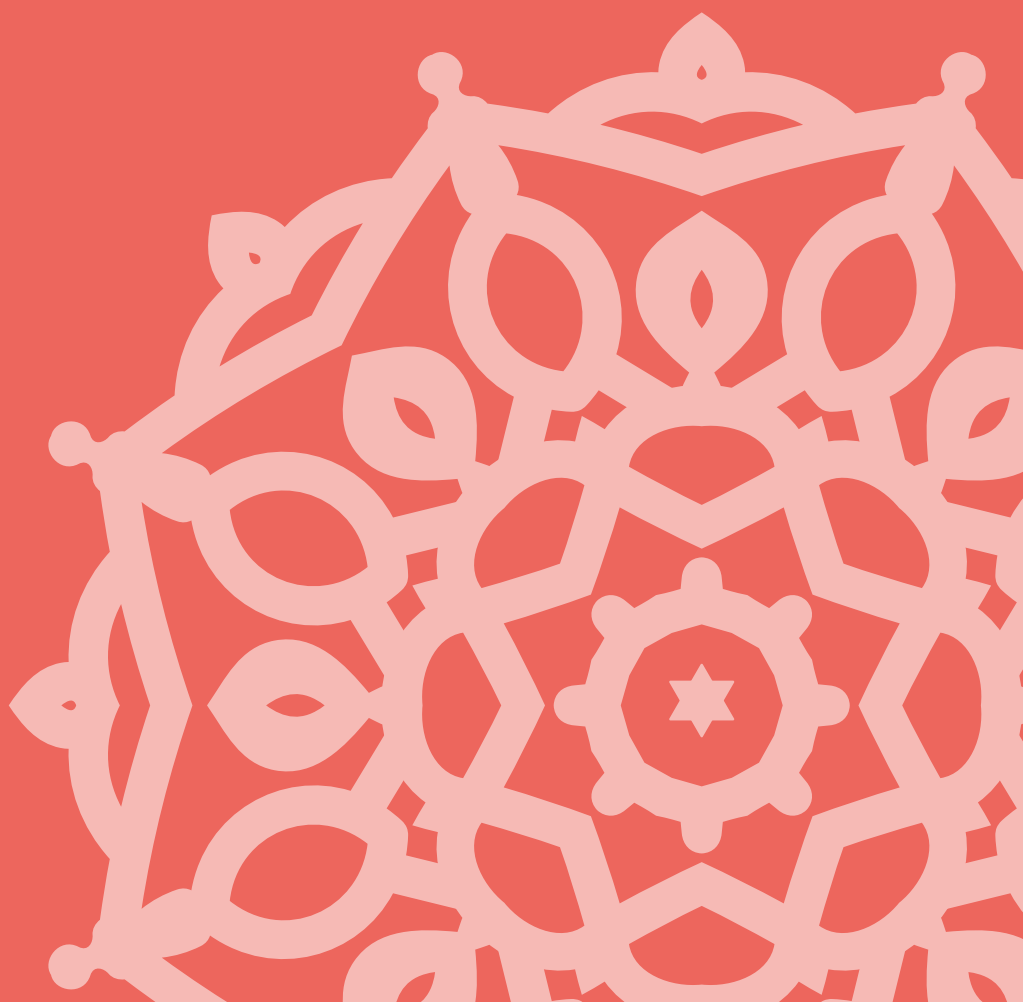
בין הסכסוך החיצוני לפנימי: הקבוצה מבינה שהסכסוך תורם לקיטוב הפנימי, ויוצר קפסולות חברתיות נפרדות עם נרטיבים שונים. חברי הקבוצה מביעים עייפות מהמצב ורואים צורך להיות גורם פעיל ובולט בחברה. הם רואים קשר ישיר בין התמשכות הסכסוך למה שהם תופסים כסימנים להחלשות הדמוקרטיה הישראלית.

ה. תמונות עתיד אפשריות

הקבוצה מתמודדת עם ספקנות הנובעת מניסיון העבר ממנו מגיעים, למול תקווה שהמציאות הדמוקרטית הישראלית מאפשרת שינוי. דווקא לאור החוויה של חלק מהמשתתפים במשטרים טוטליטריים, ולמרות פסימיות כלשהי, ישנה ההבנה שהדמוקרטיה בישראל חזקה וכי ההחלטה על עתיד יחסי ישראל והפלסטינים נתונה בידי הציבור.

הקבוצה רואה בהכרה הדדית בזכות הקיום של הצד השני כתנאי להתקדמות. תמונות עתיד שונות עלו לדיון מחלק מהמשתתפים, אבל הרעיון המרכזי שהוסכם הוא הצורך לצאת ממודל ה'משחק סכום אפס' ולראות איך ניתן למצוא תצורה שהיא כדאית לשני הצדדים.

קבוצת מזרחיים - מסורתיים

א. תפיסת הקבוצה את עצמה והשינוי שחל בה

הקבוצה המזרחית-מסורתית מגדירה עצמה כקבוצה של בני המקום, בעלי קשר הדוק למרחב המזרחי-תיכוני. הקבוצה רואה חשיבות בהדגשת הקשר הזה ותפקיד בהבאתו אל הדיון הציבורי – להתנתק מתפיסת "הווילה בג'ונגל" לטובת השתלבות במרחב. הקבוצה מייחסת חשיבות לשימור מסורת יהודית שנמסרה לה מדורות קודמים, תוך התאמתה לשיקולי הזמן, המקום, והמקרים הספציפיים עמם יש להתמודד. שאלה מרכזית איתה מתמודדת קבוצת המנהיגות היא לגבי המידה שבה היא מייצגת את קבוצת הזהות הרחבה יותר. בעוד שקבוצת המנהיגות מזהה את עצמה כחלק מהקבוצה המזרחית-מסורתית, המביעה את תפיסת העולם המזרחית-מסורתית, יש דגש על כך שאינה מתיימרת לייצג את הקבוצה החברתית בישראל מכיוון שלא מכילה את כל המגוון שקיים בה.

חברי הקבוצה רואים עצמם כשייכים למרחב באופן מהותי, אך חיבור זה רלוונטי לכלל העם היהודי. השורשים הללו במזרח לא מנוגדים מבחינתם לתפיסות המערביות שגם מהוות חלק מרכזי בהשקפת עולמם, ולכן הקבוצה אוחזת בשתי נקודות המבט. עמדה זו מחזקת את יכולות הקבוצה להעמיק ביחסים עם קבוצות יהודיות אחרות – חילונים, דתיים לאומיים וחרדים – שמייצגות באופן בולט יותר עולמות רעיוניים מערביים. הקבוצה תופסת את עצמה בגאווה כקבוצה בלתי-בדלנית, המכילה קולות מגוונים ובעלת יכולת לנהל שיח משותף בשפות שונות עם קבוצות אחרות בחברה.

המפגשים ההטרונניים העצימו את הבנת הקבוצה שעליה לבסס את המושג "בני המקום" לא רק כחוויה רגשית, אלא כעמדה הנשמכת על ידע היסטורי, תיאולוגי ותרבותי מוצק. חברי הקבוצה חשים כי השקפתם המשלבת לאומיות יהודית אורגנית וטבעית אינה מובנת דיה לקבוצות אחרות (כגון האליטה החילונית או הציונות הדתית), וכי לעיתים קרובות מנכסים אותם פוליטית או מוחקים את זהותם הייחודית. למרות זאת, גוברת בהם הדרישה לתפוס מקום של הובלה בשולחן קבלת ההחלטות, מתוך הכרה כי נוכחותם הכרחית ליצירת הסכמות רחבות ואותנטיות בחברה הישראלית.

ב. נכונות לעסוק בנושא ותפקידנו בהנעת שינוי

חלק מחברי הקבוצה ביטאו ספקות לגבי מסוגלותה הפוליטית של הקבוצה להוציא אל הפועל את הפוטנציאל שהיא מזהה בעצמה. הקבוצה מתמודדת עם תחושה שתפיסת העולם המזרחית-מסורתית אינה מקבלת מקום שווה בתהליך קבלת ההחלטות, תחושה שהובילה בתחילת הדרך לספק בנוגע לתכלית הניסיונות לגבש רעיונות אם אין הכרה מלאה ו"מקום ליד השולחן", אך באופן גובר מובילה לדרישה שתפיסה זו צריכה לקבל הכרה ומקום.

במהלך התהליך הקבוצתי חברי הקבוצה השמיעו באופן הולך וגובר ביטחון לדבר על פוליטיקה ולהשליך מכך על מדיניות, לרבות לגבי הסכסוך, מבעד להשקפת עולם מסורתית. בתוך כך מתבהרת הטענה כי למסורתיות המזרחית יש ערכים מוגנים. גם המשתתפים הספקניים החלו לזהות דפוסי התנהלות מסורתיים ביחס לסכסוך, ובפרט את מרכזיות המשפחה כמושג מארגן, כבוד כערך מעצב והנאמנות למסירה הבין דורית תוך התאמה מתמדת לרוח הזמן.

הקבוצה רואה עצמה כבעלת פוטנציאל ייחודי להוות גשר בין קבוצות יהודיות אחרות לבין הערבים, מתוך הקרבה התרבותית והחוויה ההיסטורית של חיים כקהילה ייחודית בתוך התרבות הערבית. היא מציעה תרבות פוליטית שונה – פחות אידיאולוגית ויותר גמישה ומכילה, עם פוטנציאל לגישור פנים-ישראלי וגם בין יהודים לערבים. בין השאר, עקב הצלחת הקבוצה בהצגת חשיבות החשיבה המזרחית-מסורתית בסוגיות הקשורות בסכסוך לשאר הקבוצות במיזם, קבוצת המנהיגות רואה לעצמה תפקיד להנגיש ולהנכיח מקורות סמכות מסורתיים-מזרחיים ואת האופן שבו אלו מעצבים חשיבה על הסכסוך, הן עבור קבוצת הזהות עצמה, הן כלפי כלל החברה הישראלית.

כיום, הקבוצה מראה נכונות רבה לעבור מעמדה תיאורטית ליוזמה פעילה בניסיון לקדם שיח מדיני שונה. על הצעות קונקרטיות לארח מפגשים לא פורמליים בסלון הבית עם דמויות מפתח מתוך החברה והפוליטיקה הערבית והאסלאמית, מתוך אמונה שדווקא המפגש האישי והבלתי-אמצעי יכול לפרוץ דרך במקומות שהפוליטיקה המערבית נכשלה. במקביל, הובע רצון לאגד כוחות עם ארגונים נוספים הפועלים בשדה המזרחי-מסורתי כדי לייצר אימפקט רחב ומוחשי יותר.

2. מגוון תפיסות ועמדות ביחס לסכסוך

א. ערכים מרכזיים

התפיסות והערכים המרכזיים העולים מהדיונים כוללים: **שייכות למרחב המזרח תיכוני** וחשיבות של הכרה בשייכות זו; **מסורתייות וכבוד למסירה הבין דורית**; **כבוד במובניו השונים** – אך בעיקר כמימד מהותי במערכות יחסים עם האחר; **לאומיות** כערך מרכזי; **והחזקת סתירות** ללא צורך להכריע ביניהן, ובפרט תפיסת הקו שבין הלאומי-יהודי לליברלי-דמוקרטי כרצף הרמוני ולא כקונפליקט. הקבוצה מדגישה את חשיבות **המשפחה** כמקור סמכות ומסגרת לחשיבה על החיים הפוליטיים, וכן את **המסורת** כעוגן לעם היהודי. ריבונות יהודית, קשר מתמשך לארץ ישראל, ירושלים כבירה, והגנה על שלמות עם ישראל נתפסים כערכים מרכזיים, אך נראה שיש תמימות דעים על כך ששליטה בכל הארץ או בכל ירושלים אינם ערכים מוגנים, ובאופן כללי חשיבות נמוכה יותר לשאלות הקשורות בגבולות. ניכרת נטייה להימנע מהתמודדות עם הסכסוך רק כאוסף של סוגיות מופשטות של צדק לטובת התמודדות המעניקה משקל גם, ולעיתים בעיקר, להסדרה של יחסים בין-אישיים בתוך הקשר מסוים, בעיקר מתוך המטרה לשמור על אחדות העם תוך הכלת השונות בו.

גישת ה"גם וגם" המסורתית התחדדה במפגשים כיסוד ערכי המאפשר גמישות. מרבית חברי הקבוצה הדגישו שוב ושוב כי בניגוד לתפיסות השמאל, אין להם אשמה אל מול הפלסטינים, וכי הציונות שלהם היא טבעית ואינה דורשת התנצלות. במקביל, בניגוד לציונות הדתית המונעת מחזון גאולי, הלאומיות המסורתית משתלבת עם ערכים קהילתיים ומשפחתיים שאינם דורשים הכרעה דיכוטומית טוטאלית או שימורו של סכסוך אלים לטובתה.

ב. איך מבינים את הסכסוך החיצוני

הקבוצה רואה בסכסוך חלק ממערכת יחסים יהודית-ערבית רחבה יותר, שהיא מערכת יחסים בין-תרבותית או בין-דתית המתנהלת על ציר זמן ארוך ועל פני האזור כולו. ציר זמן זה – שהינו יהודי דתי, היסטורי וגאוגרפי – מהווה את ההצדקה של מדינת ישראל כביתו של העם היהודי. לא מדובר בסכסוך בין מקומיים לבין זרים, אלא בין חלקים אורגניים של המרחב. הסכסוך נתפס גם כסכסוך בין ציוויליזציות, בין מזרח למערב, כאשר היהודים הישראלים הם חלק אורגני גם מהמזרח וגם מהמערב. הסיבה העיקרית למצב הרע הנוכחי של מערכת היחסים היא חוסר ההכרה הערבי בלגיטימיות של ריבונות יהודית בארץ ישראל. הקבוצה מדגישה את השפעתם של שחקנים אזוריים על הסכסוך (כדוגמת הסכמי אברהם) ורואה בקשרים אלו פוטנציאל גם לקידום פתרון עתידי.

בעקבות ארועי שבעה באוקטובר חלה ירידה דרמטית באמון בצד השני ובאפשרות לפתרון מדיני. עבור חלק, המאורעות איששו עמדות בין-דוריות שנבנו מתוך חוויות טראומטיות קודמות כמו הפרהוד. האירועים נתפסים כפגיעה במשפחה הגרעינית, מה שגורם להתכנסות פנימה ולצמצום היכולת לראות את האחר, גם אם הוא נתפס כחלק ממשפחה מורחבת יותר.

דרך המפגשים, התבססה התובנה כי הסכסוך לא יוכל להיפתר בכלים מנותקים ממסורת ומאמונה. חברי הקבוצה טוענים ששימוש בטרמינולוגיה ליברלית-פרוגרסיבית של זכויות אדם הוא מתכון בטוח לכישלון במזרח התיכון, ויש צורך דחוף לאמץ מעטפת מושגית תרבותית-דתית ("הסיפור האברהמי") המסוגלת לרתום גם את הציבורים השמרניים, הימניים והדתיים למציאת הסדרים.

ג. איך מבינים את האחר

הערבים מזוהים כ"בני דודים", כלומר משפחה רחוקה. קיים דמיון תרבותי מובהק: לא רק בשפה ובמנהגים, אלא גם בערכים מכוננים כמו היחס לדת וללאום, לכבוד ולמשפחה. הקרבה הזו, כמו גם מערכת היחסים ההיסטורית, מאפשרות הן פיתוח קשרים והן זיהוי מהיר של הפרת אמון. הייתה מחלוקת בקבוצה סביב הרעיון לראות בערבים החיים תחת ריבונות מדינת ישראל "גרים תושבים", גישה שמאפשרת קיום מחויבות כלפיהם כפרטים מבלי להשוות את מעמדם באופן מוחלט, ובפרט לא במישור הקולקטיבי. לצד זה, נשמעה בקבוצה גם עמדה שלא מסכימה עם גישה שכזו, ומביעה רעיונות מנוגדים.

המפגש עם האחר הערבי-פלסטיני והמוסלמי חשף אצל הקבוצה את פערי הידע שיש לציבור הישראלי לגבי הזרמים באסלאם (כגון חוסר ההבנה של ההבדלים בין הפלג הצפוני לדרומי של התנועה האסלאמית) והצורך הקריטי ללמוד שפה זו כדי לנהל דיאלוג כן. הקבוצה מאמינה שכאשר פוגשים את האחר דרך קודים של כבוד מסורתי וללא פטרונות מערבית, נוצר פוטנציאל לחיבור אמיתי, כל עוד האחר מכיר עמוקות בשייכותם ההיסטורית של היהודים למרחב.

ד. איפה הסכסוך פוגש אותנו

ברמה האישית והקבוצתית: הסכסוך נחווה כ"סכסוך בתוך המשפחה המורחבת", כאשר המשפחה המצומצמת היא העם היהודי על כל חלקיו, והמסגרת הרחבה יותר כוללת גם את הערבים כבני דודים. ישנה תחושת פגיעה ב"משפחה" הקרובה במהלך ולאחר שבעה באוקטובר, וקושי לכן לראות בתושבי עזה חלק מהמשפחה הרחבה.

הסכסוך פוגש את חברי הקבוצה בתחושת תסכול על כך שעל אף שהם חלק מהרוב המוחלט הנושא בנטל המדינה, תפיסת השלום והביטחון המזרחית-מסורתית שלהם נעדרה לחלוטין מהדיון הציבורי שנוהל עד כה על ידי אליטות אחרות. הם חשים חובה לתבוע את מקומם כדי למנוע את המשך ההתנהלות המדינית הקיימת.

בין הסכסוך החיצוני לפנימי: היכולת להכיל את כלל היהודים מכווניה את רצון הקבוצה לשמור על אחדות העם תוך התמודדות עם הסכסוך החיצוני. עם זאת, ישנה תחושה שהעמדה המסורתית אינה מעצבת מספיק את סדר היום הציבורי. העדר הנגישות לידע על חכמי המזרח ומסורותיהם, כמו גם היעדר השפה האחידה, מונעת פעולה משותפת והשפעה על החברה. בנוסף, ישנה נטייה לפרגמטיות ופשרנות שגורמת לקבוצה לסגת אפילו מקווים אדומים. כמו שהוזכר לעיל, הקבוצה תופסת את עצמה כבעלת יכולת להביא בשורה למערכות היחסים בין קבוצות בתוך ישראל. הגמישות, הכנסת האורחים, היכולת לשאת הפכים, והשפות השונות שבה מדברת תוך חשיבות מתן כבוד לאחר – מאפשרים לה לשאת השקפות עולם שונות לגבי הסכסוך. וכך גם היחס כלפיה – לקבוצות אחרות יש יכולת להקשיב ולהתחבר לתפיסותיה משום שהעמדה המסורתית מתייחסת ונבנית אל מול המציאות ומערכות היחסים שלמולה, בניגוד לעמדות מבוססות אידאולוגיה שמפרשות את המציאות לאור רעיונות ואמיתות מוחלטות.

הקבוצה חווה את הסכסוך החיצוני כגורם מאיץ של השסע הפנימי, אך מזהה במסורתיות כוח מרפא שמרכז ומנטרל את האלימות והקיטוב בשיח. הם מרגישים שביכולתם לשמש כגשר אותנטי בין חרדים, דתיים-לאומיים וחילונים, בזכות יכולתם להכיל מתחים מבלי לדרוש יישור קו טוטאלי.

ה. היכולת לשאת השקפות עולם אחרות

במהלך המפגשים ההטרוגניים, בלטה קבוצת המזרחים-מסורתיים ביכולתה לייצר "מרחב ביניים" בטוח שבו ניתן להכיל מורכבות ללא צורך בהכרעות דיכוטומיות. הגישה המסורתית מאפשרת להם להקשיב בסבלנות לתפיסות קצה מנוגדות – מהחזון הטריטוריאלי-דתי של הציונות הדתית ועד לגישות ליברליות של השמאל החילוני – ולזהות אי-הסכמות מבלי לחוש מאוימים. שפת ה"גם וגם" סייעה להם למצוא צמתים של שיתוף פעולה פרקטי עם קבוצות שונות בתכלית, מתוך הבנה שאפשר לשתף פעולה למען המדינה מבלי להסכים על אידאולוגיה דתית או מדינית.

הגישה המרכזית להתמודדות בונה עם הסכסוך מציגה מצד אחד חיבור חזק מאד לערכים ומצד שני גמישות מאד גדולה. מבחינת הקבוצה כל תהליך ששואף לקדם תמונות עתיד אחרות צריך להתחיל בבני אדם, בעמים עצמם. קשר אנושי וערכי – המתבסס על הכרה בשייכותנו למקום, כבוד הדדי, הכרות תרבותית ושותפות קונקרטית – קודם לכל חשיבה על הסדרים כאלה ואחרים. הקבוצה לא מציגה אידיאולוגיה חד משמעית בדיוק בגלל שראשית נדרשת ההגנה על הערכים אל מול האחר, בניית אמון ומערכות היחסים המבוססות עליהם, ורק אז יצירה של הבנה משותפת כיצד נמשיך מכאן. כלומר, הקבוצה מבליטה גישה מאד שונה מתפיסה מערבית שהובילה לעיצוב תמונות עתיד עד היום, השמה הסדרים והסכמים תחילה.

הקבוצה אוזנת בשתי הקצוות של חיבור שכזה. מחד, יש היסטוריה ותרבות עשירה של חיים משותפים כחלק מהמרחב הזה, מאידך ההיסטוריה כוללת גם רדיפה של העם היהודי ומטען רב שנשאר מימי הפרהוד. כך שהקבוצה מחזיקה בידיעה שאפשר לייצר שכנות טובה, ואף מעבר לכך, ומביעה ערגה לימים אלו, אך יודעת גם שצריך להזהר בדרך לשם. מבחינתם, פתרון אידיאלי כולל השתלבות ישראלית במרחב, לא התבדלות. עקרונית, ייתכן שלשם כך יש צורך בהפרדה טריטוריאלית שתגביר את הסיכוי ליחסי שכנות טובים. עם זאת, מאז שבעה באוקטובר התחזק החשש שחתימה למודל כזה תסכן את הבטחון וכן חוסר האמון בצד השני גדל – מה שמרחיק פתרונות הדורשים הסכמים.

כך או כך, הדרך להשתלבות במרחב ולשכנות טובה מבוססת הן על הכרה של האומה הערבית (כולל מדינות מוסלמיות וערביות כאחד) במקומנו כאן כאומה עצמאית חופשית וריבונית, הן על האפשרות שלנו כאומה לראות את עצמנו חלק אינטגרלי מהמרחב התרבותי והזהותי ולהחזיק בתחושת שייכות ואחריות כלפי מרחב זה.

ישנם קולות בקבוצה החשים שיתכן שלשם יחסי שכנות טובים יש צורך בהפרדה טריטוריאלית שתגביר את הסיכוי ליחסי שכנות כפי שהם מדמיינים. עם זאת, מאז שבעה באוקטובר התחזק החשש למול אפשרות זו. עתיד רצוי בעיני הקבוצה כולל מהלך אזורי ורחב של בריתות (בדומה לרוח הסכמי אברהם) המכיל בתוכו גם את הסיפור הפלסטיני כחלק אורגני, ולא כגורם שיש להתעלם ממנו. הם מאמינים שכל הסדר עתידי יהיה חייב לכלול את מרכיבי הזהות המסורתיים, תוך שליטה וזכות וטו ישראלית על סוגיות של ביטחון והגירה, ושמעטפת מושגית כזו היא הדרך היחידה שתרתום את חלקי הימין והציבור השמרני לתמיכה בפתרון אזורי.

קבוצת נשים

א. תפיסת הקבוצה את עצמה והשינוי שחל בה

קבוצת הנשים מגדירה עצמה כקבוצה הטרוגנית המגיעה מכלל הקבוצות בחברה היהודית-ישראלית, המציעה "נקודת מבט נשית" ייחודית לסכסוך, אך לא מתיימרת לייצג את כלל הנשים בחברה הישראלית. הקבוצה העידה על עצמה, שאחד הדברים הייחודיים בה, יחסית למרחבים אחרים המוכרים למשתתפות, הוא השילוב. שילוב בין חיבור פנימי זהותי חד וברור והיכולת להנכיח אותו, לצד יכולת הכלה של נקודות מבט מתנגשות. את יכולות אלו חיברו הנשים לזהות הנשית ביחס לעיסוק בסכסוך. הפועל היוצא הוא חיבור אישי וקבוצתי עמוק, המגיע יחד עם חיכוך ערכי בין השקפות עולם, אותנטיות וחיפוש האופן בו ניתן לחיות בין העולמות.

הקבוצה חושבת שהקול הנשי חסר בכל הנוגע לעיסוק בסכסוך, הן בהקשר של גישה נשית לבחינת המציאות והן במידת המעורבות של נשים בסוגיית הסכסוך בכל הרמות והמרחבים. במהלך הדיונים נבחנה השאלה האם השקפת העולם הנשית היא מהותית ונקשרת למהות נשית מולדת, או כזו שהתפתחה מהתבוננות בניסיון החיים ההיסטורי של נשים והיא רלוונטית לכל בני האדם.

דרך המפגשים, הקבוצה פיתחה ואימצה את המושג "התרחבות (Expansion)" כדרך לתאר את התהליך שהיא עוברת. הרעיון מתייחס למטרה להרחיב את היכולת הפנימית להכיל מורכבויות, סתירות ודעות שונות באותו חדר, מבלי לחוש איום או צורך לשנות את הדעה המקורית. הקבוצה הפכה רפלקטיבית למקומן של נשים בשיח; לדוגמה, במפגש ההטרוגני עם מנהיגי דת שהיו כולם גברים, הקבוצה חשה בחסרונן הצורם של קול תיאולוגי-נשי, מתוך הבנה שאישה תביא את אותה עמדה בשפה אחרת, קשובה ומורכבת יותר.

ב. נכונות לעסוק בנושא ותפקידנו בהנעת שינוי

הקבוצה רואה את תפקידה כמחוללת שינוי שמביאה פרספקטיבה ייחודית. היא מציעה עצמה כ"מרחב שליש" המתעלה מעל דיכטומיות זהותיות ומאפשר דיאלוג בין קבוצות שונות, מתוך הכרה במורכבות. התפיסה היא כי נשים יכולות "לדבר בכמה שפות", ביחס לקבוצות הזהות מהן הן באות, לצד היכולת להבין ולדבר עם נשים אחרות. לצד היבט זה, הנוגע לפרקטיקה של שיח, הנשים בקבוצה גם מזהות קול נשי ייחודי, עם עמדות, ערכים והבנות מציאות ייחודית. חלק מעבודת הקבוצה המתמשכת היא לאפיין קול זה ביחס לנושא הסכסוך, כפי שמוצג בהמשך.

מבחינת מוקדי השפעה, הקבוצה עסקה מנקודות מבט שונות בפער בין העובדה שנשים מהוות למעלה מ-50% מהאוכלוסייה, לבין אופן הנוכחות וההשפעה שלהן במרחב הציבורי. היו קולות שביקשו לראות נשים באופן הרבה יותר משמעותי במוקדי קבלת ההחלטות בנושאי מדיניות, ובפרט בדיונים על הסכסוך ונושאי ביטחון. במקביל, היו קולות, בעיקר בקרב נשים מקהילות יותר שמרניות, שהציגו תפיסה שונה. הן חשפו את המתח שבין הצורך להנכיח את הערכים העומדים בלב התפיסה הנשית במרחב הציבורי והפוליטי, לבין אופן השפעה מהותי דווקא מן הפנים אל החוץ – בדגש על חינוך, שיח וחיי קהילה ויחסים דרך חיי המשפחה.

הקבוצה הרחיבה את ההכרה בעוצמה של מרחבי ההשפעה הביתיים והקהילתיים, והבינה שלצד השאיפה של חלקן להשתלב בחדרי קבלת החלטות פורמליים, יש כוח עצום בהבאת סוגיות הסכסוך למרחבים האינטימיים – כגון העלאת הנושא לשולחן השבת המשפחתי המורחב. כחלק מנכונותן להניע שינוי הלכה למעשה, החליטו חברות הקבוצה על צעד אקטיבי לקראת מפגש הסיום: כל אחת תזמין אישה קרובה נוספת (חברה, בת או אחות) כדי לחשוף את המעגלים הקרובים לשיח ובכך להרחיב את ההשפעה באופן אורגני לחברה הישראלית

א. ערכים מרכזיים

הערכים המרכזיים בתפיסה הנשית שעלו ביחס לסכסוך כוללים: **דאגה לדורות הבאים** כמוטיבציה לעבודה בהווה לשם השארת עולם טוב יותר. במסגרת זאת נדרשת התייחסות לחינוך, לערכים ולמורשת שאנו מעבירים לילדינו; **קדושת החיים** כבסיס לזהות ולשיח, אך עם פרשנויות שונות בקרב חברות הקבוצה בנוגע למשמעות והשלכות ערך זה במצב מלחמה; **והגנה כערך ומוטיבציה**, בשונה ממתקפה.

עם המשך התהליך, העיסוק ב**תיקון פנימי** תפס מקום ועלו קולות (בעיקר מצד נשים שמרניות) המדגישים כי ההתמודדות עם נושא הסכסוך מטרתה לעורר לחשבון נפש פנימי. לצידן, חברות אחרות הדגישו ערכים של **חמלה, אמפתיה ואנושיות**, תוך קריאה מפורשת להימנע ממחיקת החוויה של הצד השני וסירוב לקבל טענות לעליונות מוסרית מוחלטת, כי לכל כאב אנושי יש מקום להישמע.

ב. איך מבינים את הסכסוך החיצוני

הגישה הנשית רואה בסכסוך מצב מורכב הדורש התייחסות הוליסטית ורב-ממדית. הגישה מציעה אלטרנטיבה לחשיבה דיכוטומית רווחת, תוך דגש על יכולת להכיל מורכבויות, חיפוש פתרונות יצירתיים, ושילוב של רגש ושכל בהתמודדות עם הסכסוך. הדגש בראייה הנשית הוא היכולת לשאת את התמונה השלמה – לא רק להתמקד ולעסוק במאקרו של הסכסוך מבלי להעמיק במיקרו. הגישה מדגישה את הדרך, מעריכה תהליכים איטיים ומכילים המאפשרים התארגנות נפשית, ורואה בדרך עצמה – וביחסים הנרקמים במהלכה – ערך מוסרי מהותי. כלומר, ראיית הסכסוך היא בקידום הדרך ליצירת מצב של ביטחון, כאשר הדגש הוא על ה"איך" ולא רק על ה"מה".

הסכסוך נתפס דרך עדשת הדאגה לדורות הבאים, הצורך ליצור ביטחון ולחבר בין הערכים לבין המציאות שמשאירים הלאה. חברות הקבוצה מעניקות תשומת לב להיבטים אזוריים – כגון **בריאות, רווחה, חינוך** – שמהווים מרכיב חשוב בביטחון אבל לרוב לא נכללים כחלק מהדיון על הסכסוך. כמו כן, בקבוצה עלו גישות שונות לגבי השאלה האם הגנה, שהינה ערך מרכזי, יכולה לכלול גם מתקפת מגן.

המפגשים חשפו פערים עמוקים בקרב הקבוצה לגבי מהות הסכסוך: בעוד שחלק מהנשים תופסות את הסכסוך **כבעיה פוליטית-מעשית** שמחייבת חיפוש אקטיבי אחר פתרון למען עתיד העמים המעורבים בו, נשים אחרות תופסות אותו כאתגר תיאולוגי ורוחני שבו ההתמודדות היא פנימית. עבור חלקן, המאבק משמש זרז לחשבון נפש קולקטיבי, והן פחות עסוקות בדיאלוג מדיני שבו מחפשים פתרונות פרקטיים של פשרות.

ג. איך מבינים את האחר

בבסיס העיסוק בזהות הנשית ניתן דגש על נשים כגשר בין קהילות ואוכלוסיות שונות, המסוגלות להכיל מורכבות ואמפתיה למרות השונות. עבור חלק מהמשתתפות גשר זה, בעת הזו, אינו נכון גם ביחס לאחר הפלסטיני ולקשר עם נשים מצד האויב בסכסוך, אך עבור אחרות יש מוכנות גם לכך. הגישה הנשית מדגישה את הצורך לראות באחר אדם לפני הכל, ולחפש נקודות חיבור מבעד לשוני, מחלוקות ועוינות. יחד עם זאת, הגישה הנשית אינה נמנעת מעימותים והגעה להכרעות כאשר אלו נדרשות, גם אם הן גובות מחירים כואבים.

עבור חלק מחברות הקבוצה, הצורך לפגוש את ה"אחרת" קיבל משנה תוקף בעקבות התמשכות המלחמה והתגברות הייאוש, בעוד שעבור אחרות התחושה הייתה כי אין להקדים את המאוחר ויש להתמקד בשיח פנימי ובנסיון לייצר קול נשי משמעותי בתוך החברה היהודית. שני הקולות קיבלו מענה דרך מפגש של חלק מחברות הקבוצה עם פלסטיניות אזוריות ישראל וכן ביקור במערת המכפלה, שיח ומפגש באירוח אחת מחברות הקבוצה. במפגש שהתקיים בין חלק מחברות הקבוצה לפלסטיניות אזוריות ישראל הקבוצה הבינה שבמגדר יש כח לחיבור פוטנציאלי אך זה אינו מידי וכן מחייב התמודדות ישירה וכנה עם העימות והכאב ללא פילטרים.

בנוסף לאופנים שהסכסוך פוגש כל אחת ואחת כאזרחית, הסכסוך נחווה גם דרך עדשת האחריות הרב-דורית, שמדגישה את החשיבות של פעולה בהווה שתשפיע לטובה על העתיד. הקבוצה הביעה את עוצמת האחריות לבית, למשפחה ולילדים כשיקולים משמעותיים בהתייחסות לסכסוך, ואת הקשר המהותי שבין הפרטי לציבורי. המחלוקת בין חברות הקבוצה נגלתה בחוויית אותה השפעה ובאופן הפעולה וההגנה שמוצאות לנכון.

כמו כן, הייתה בקבוצה מחלוקת לגבי הפגיעות הייחודיות לנשים במצבי סכסוך ומלחמה. עבור חלק מחברות הקבוצה, סוגיית הפגיעות הייחודיות של נשים במלחמה (כחלק מכך פגיעות מיניות, השלכות חברתיות-כלכליות ומשפחתיות) מהווה מוטיבציה חזקה ביחס לעיסוק בסכסוך, בעוד חברות קבוצה אחרות לא הזדהו עם דגש זה כמוקד עיסוק.

עם התמשכות המלחמה, הסכסוך פוגש את הנשים בתחושת עומס, שחיקה ודאגה קיומית בלתי-אפשרית שבין ניהול חיי היום-יום והמשפחה לבין חרדה מתמדת. מתוך השבר הזה התחדדה אצלן תחושת דחיפות ואחריות לצאת מתחושת חוסר האונים, ולקחת חלק פעיל בעיצוב המציאות מתוך תקווה אקטיבית המבקשת להוסיף "טוב" מעשי בעולם – גם אם התפיסות של אותו "טוב" ומה תפקידן בקידומו הן רבות ומגוונות.

ה. בין הסכסוך החיצוני לפנימי

בראייה הנשית יש צורך בחשבון נפש ובקבלת אחריות אישית על המצב, כבסיס לשינוי והתפתחות. ההבנה היא שראייה נשית, הכוללת אינטגרציה של רגש ושכל, מודעות עצמית והקשבה לאחר – משקפת את התפיסה שרגשות כמו אמפתיה וחמלה אינם מכשולים למוסריות אלא חיוניים להבנה מוסרית.

להבדיל מהחברה הישראלית המקוטבת שבה ישנה נטייה להכניע את האחר שחושב שונה ממני, לראות בו לא לגיטימי או להקטין את עצמי ועמדותיי כדי לחיות עם האחר – קבוצת הנשים הביאה בדיוניה גישה אחרת. הכרה בזכותה ומקומה של האחרת לעמוד על עמדותיה ודעתה, ותוך כך לקיחת אחריות משותפת. קיימת מחלוקת בקבוצה האם או כיצד עקרונות אלו חלים ביחס לקבוצות לא יהודיות, וכן בנוגע לסכסוך במזרח התיכון.

דרך המפגשים התחזקה בקרב חלק מחברות הקבוצה ההבנה כי לא ניתן לרפא את הסכסוך החיצוני מבלי לאחות את הקרעים הפנימיים. הנשים תיארו כיצד היכולת להקשיב בתוך הקבוצה לכאבים הפנימיים והקיצוניים ביותר של חברות שונות, בונה שריר של אמפתיה וביטחון שחיוני כדי להתמודד עם הסכסוך, גם מול החברה הערבית-פלסטינית

ו. היכולת לשאת השקפות עולם אחרות

הקבוצה רואה בעצמה מודל ומיקרוקוסמוס לחברה הישראלית, כאשר הודגשה יכולתן הייחודית של הנשים להפעיל ולהחזיק מרחב בטוח שמאפשר להכיל אי-הסכמות קיצוניות ללא שבירת כלים או אלימות מילולית. דרך כלים של הקשבה רדיקלית, חברות הקבוצה הצליחו לשאת פערים תהומיים בין השקפות תיאולוגיות להשקפות חילוניות, ולזהות את המכנה המשותף האנושי ביניהן. במהלך המפגשים הן למדו לדחות את פוליטיקת ביטול האחר, ובמקומה לייצר שותפויות סביב המטרה של שמירה על החיים ועיצוב עתיד טוב יותר

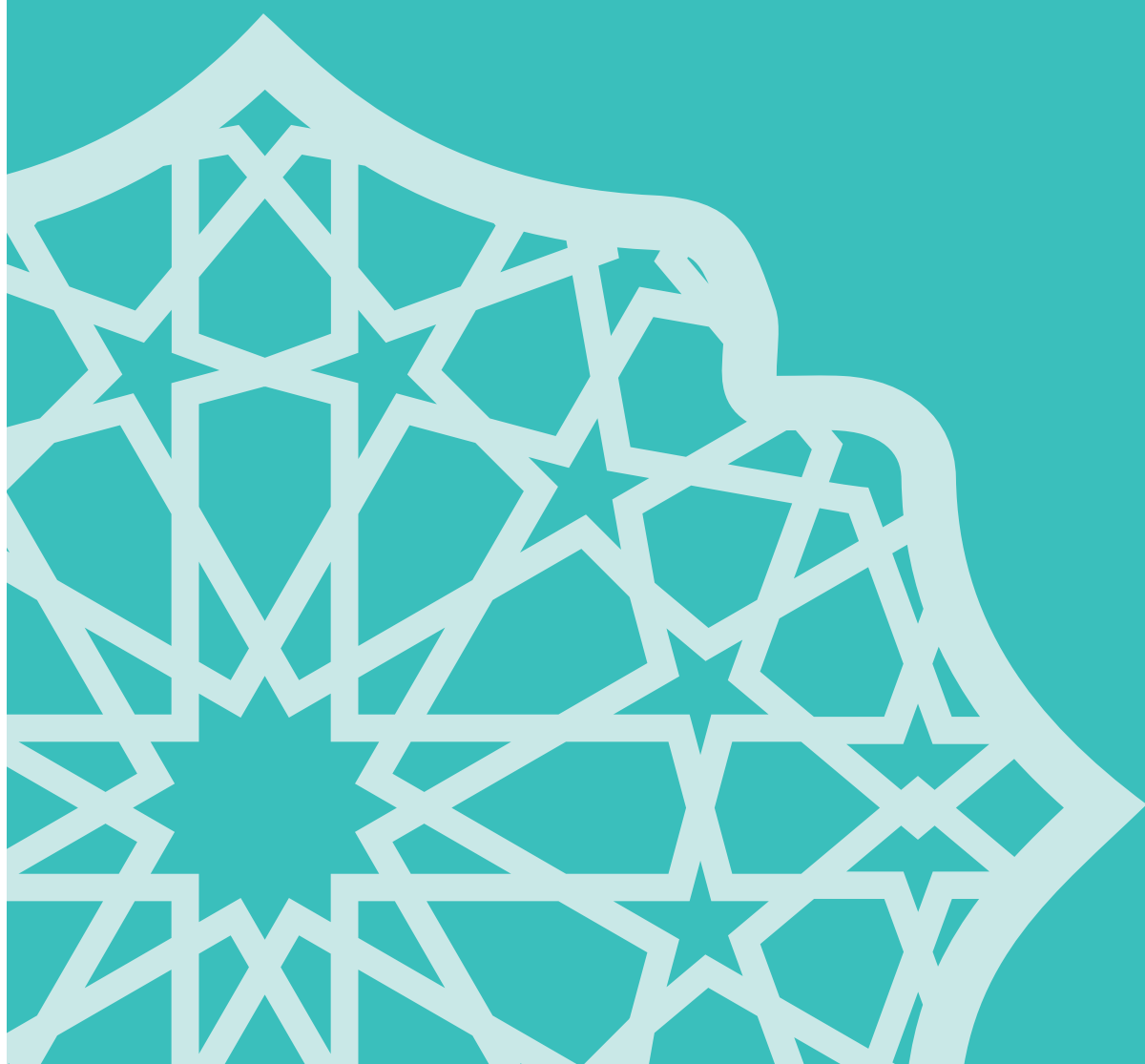
ז. תמונות עתיד אפשריות

בבסיס הראייה הנשית על העתיד עומדת תקווה. התקווה נתפסת לא רק כרגש אלא כעמדה פוליטית, ככלי אסטרטגי לשינוי מציאות. הקבוצה רואה ב"תקווה למרות הכל" כבסיס לכל דיון על העתיד. יחד עם זאת, מעצם היות הקבוצה הטרוגנית במהותה, יש פער קיצוני בין התקוות המגוונות של חברות הקבוצה.

בה בעת, בחיפוש אחר תמונות עתיד, לקבוצה ברור שיש צורך בקידום בטחון, מוסר ורווחה לדורות הבאים. הקבוצה מחפשת פתרונות שבהם כולם מרוויחים במקום משחק סכום אפס, מתוך הכלה של מורכבות המציאות, הכלה של עמדות ופחדים שונים והימנעות מגישה דיכוטומית.

תמונת העתיד המשותפת מתגבשת סביב השאיפה האקטיבית ל"תיקון עולם" ובניית בריתות של מתינות – שותפות פרגמטית החותרת לצדק אפשרי ולביטחון במרחב. הנשים מאמינות שאם מודל ההקשבה והכבוד שנוצר בתוכן יורחב החוצה למעגלי השפעה גדולים יותר, בדרכים מגוונות, ניתן יהיה לבנות חברה שמרפאה את עצמה גם תחת מציאות של סכסוך מתמשך

**קבוצת
ערבים
פלסטינים
אזרחי ישראל**

א. תפיסת הקבוצה את עצמה והשינוי שחל בה

הקבוצה של פלסטינים אזרחי ישראל מתמודדת עם מורכבות זהותית עמוקה שמשפיעה על כל היבטי תפיסת עולמם. חברי הקבוצה מגדירים את עצמם כבעלי זהויות מרובות – פלסטינית, ערבית, מזרח תיכונית ואזרחית ישראלית – ביניהן יש מורכבויות.

ההגדרה העצמית כפלסטינים מהווה את הבסיס להבנת תפיסת עולמם, תחת כך נכללת תחושת שייכות ואחריות קולקטיבית לעם הפלסטיני הרחב. ביחס למדינה, וכאזרחים ישראלים, הקבוצה חווה משבר אמון ותחושת נרדפות אשר מרחיקים אותם מהחברה הישראלית. במקביל, הם מזהים שלמול הקבוצות הפלסטיניות השונות, פלסטינים אזרחי ישראל נתפסים כפרגמטיים ומתונים יותר ביחס לפתרון הסכסוך, כאלו הנמצאים במערכת יחסים קרובה יותר עם ישראלים-יהודים. הקבוצה לא הכריעה בשאלה האם הקירבה והחשיפה הרבה יותר לישראלים-יהודים מייצרת הכרות טובה יותר עם עמדתם ולכן הם יכולים לפתח אליה יותר אמפתיה מאשר פלסטינים בגדה, בעזה ובגולה, או שמא הקרבה מייצרת אכפתיות כלפי היהודים ולכן גם אמפתיה.

בשלוש השנים האחרונות, מורכבות זו העמיקה לכדי משבר חסר תקדים, המלווה בתחושות קשות של פחד, השתקה ונרדפות. חברי הקבוצה מתארים כיצד המדינה התייחסה אליהם כ"אויב מבפנים" וכ"גיס חמישי", מה שהוביל לכך שרבים (כמחצית להערכתם) נעלמו מהרשתות החברתיות וגזרו על עצמם שתיקה כדי להגן על עצמם. במקביל, במפגשים עם קבוצות יהודיות, הקבוצה עמדה על כך שלא יתייחסו אליהם רק כאל "הערבים החמודים" והפרגמטיים שמסתפקים בדרישות אזרחיות, אלא תבעה הכרה בזהותם הלאומית הפלסטינית המלאה ובקשר ההדוק שלהם לכאב של עמם בעזה ובגדה.

ב. נכונות לעסוק בנושא ותפקידנו בהנעת שינוי

חברי הקבוצה מגיעים למפגשים על רקע של תחושת השתקה, פחד וייאוש חסרי תקדים לאור התקופה הנוכחית, אך רואים בכך הזדמנות לייצר תקווה, לייצר שינוי.

הקבוצה רואה את עצמה במיקום ייחודי של "סכסוך אינטימי" – הישראלים-היהודים הם בעת ובעונה אחת בסכסוך לאומי עם בני עמם, אך גם חברים, קולגות ושכנים עימם מקיימים יחסים קרובים ויומיומיים. המיקום הייחודי הזה מקנה להם פוטנציאל לקחת תפקיד מוביל במפגש בין העמים, שכן הם מכירים ויכולים לתקשר, להזדהות ולהבין במידה מה את שני הצדדים.

חברי הקבוצה מרגישים שיש להם תפקיד ייחודי וגורלי בהיותם חיים ביום-יום עם החברה היהודית, במשרדים, בבתי החולים ובאוניברסיטאות. חלקם מדגישים כי עצם קיומם דה-פקטו במציאות של חיים משותפים עם יהודים מוכיח שחיים משותפים הם אפשריים. יחד עם זאת, הם מביעים תסכול עמוק מכך שהחברה הישראלית מצפה מהם פעמים רבות לוותר על רכיב הזהות הפלסטינית שלהם כדי להתקבל, ומבהירים שנכונותם להניע שינוי ולקדם פיוס מותנית בכך שיקבלו אותם כפי שהם – אזרחים שווי זכויות שהם חלק בלתי נפרד מהעם הפלסטיני.

2. מגוון תפיסות ועמדות ביחס לסכסוך

א. ערכים מרכזיים

הערכים המרכזיים שעלו בקבוצה זו כוללים: **ילידות**, כבסיס לקשר עמוק לאדמה וכיוצא מכך, מקנה מערך של זכויות וחיים בכבוד בארץ על פי הדין הבינלאומי; **צדק** כערך יסוד לכל דיון בנושא, ובתוכו נכללת **הכרה נרטיבית** בקיום העם הפלסטיני ובחוויה הפלסטינית; **וערכי שוויון והדדיות** כבסיס ליחסים עתידיים והכרה הדדית של שני הצדדים.

במפגשים ההטרוגניים, חברי הקבוצה הדגישו שוב ושוב את ערך קדושת החיים כערך עליון העומד מעל הכל, וגינו באופן ברור הרג של חפים מפשע תוך הדגשה כי יש לשאוף לצדק שמתקן עוולות מבלי לייצר עוולות חדשות. בנוסף, אל מול החשיבות של שוויון, ערך הכבוד (dignity) עלה כמהותי לצד שוויון חומרי – משמע, מבחינתם, הזכות לחיות ללא השפלה ותחת הכרה היסטורית מלאה.

הסכסוך מובן כסכסוך על צדק, הכרה, זכויות יסוד, ולא רק כסכסוך טריטוריאלי. הוא נתפס כחלק ממערכת רחבה יותר של יחסי כח לא מאוזנים, במסגרתם ישנה העלמה היסטורית במשך עשורים רבים של קיום העם הפלסטיני. מושג "הבית" עומד בביסוס תפיסת הזהות והסכסוך, כסמל לזהות ולמאבק הפלסטיני. ראיית הסכסוך דרך מושגים של צדק, באופן שנמצא בפער משמעותי אל מול כל פרמטר אחר, הינה ייחודית לחברי קבוצה זו. הקבוצה דוחפת לבחינת הסכסוך בכלים של מוסר וצדק לפני כלים פרקטיים אחרים, ומדגישה כי לא ניתן יהיה לדון בשינוי המציאות ללא צעדים לפיוס היסטורי.

המלחמה שהתחילה עם שבעה באוקטובר הביאה למשבר עמוק ביחס למדינת ישראל. לאחר עשרות שנות מאמצי השתלבות של פלסטינים עם אזרחות ישראלית, החברה הערבית חשה תחת מתקפה מידי הממשל באמצעים של הפחדה, ענישה, שליטה ובקרה. ההבנה היא שהשינוי הוא כלפי כולם, כולל ערבים אזרחי ישראל אשר זכו לפני כן למעמד מקצועי-חברתי גבוה – כולם כעת חשופים לרדיפה ולהטרדה. הקבוצה התמודדה עם השאלה האם שבעה באוקטובר חשף רבדים עמוקים יותר ומדאיגים ביחס החברה הישראלית כלפיהם שהיו שם עוד קודם, או יצר מציאות חדשה. כך או כך, הקבוצה עסקה רבות במציאות הקשה ביחסי יהודים וערבים בישראל בעת הנוכחית. התחושה הרווחת היא שהישגים של עשרות שנים נמצאים בסכנה ואף שמעמדם האזרחי מתערער באופן חסר תקדים.

רוב ככל חברי הקבוצה דוחים את הניסיון למסגר את הסכסוך כסכסוך דתי-אסלאמי מול יהדות, ורואים בו סכסוך לאומי מובהק על אדמה, זכויות ושחרור. הם מדגישים כי ההיסטוריה והכאב הפלסטיני החלו בנכבה של 1948 ונמשכים דרך שנות הכיבוש. לתפיסתם, הציונות פעלה היסטורית באופן קולוניאליסטי ומנשל כלפי הפלסטינים, ואי אפשר להתקדם לפתרון מבלי שישראל תקבל אחריות על כך.

ג. איך מבינים את האחר

הקבוצה מבטאת יחס מורכב כלפי שאלת האחר כקבוצה עם התמקמות כפולה. הדיונים בקבוצה התמקדו ב'אחר' היהודי-ישראלי, אך הוא אינו נתפס כזר וככזה שממוקם באופן ברור בצד השני של המתרחש. מצד אחד, ישנם יחסי שכנות וחברות עם ישראלים-יהודים מקבוצות שונות, המייצרים יכולת הבנה של הנרטיבים השונים והעמדות הישראליות, ומצד שני ביקורת חריפה על המדיניות והיחס למיעוט הערבי ולעם הפלסטיני שמחוץ לישראל.

מאז שבעה באוקטובר, ישנו שינוי ביחס לחברה הישראלית ונוצר מרחק גדול למולה כמי שפועלת באופן לא רציונלי ועוין, לצד תקווה של חברי הקבוצה לחזרה לדפוסי חשיבה יותר רציונליים. הקבוצה חווה תחושות שבר ותדהמה מחוסר היכולת הישראלית להבין את המורכבות והגיוון בצד הפלסטיני וחוסר המוכנות לגלות תחושות אמפתיה כלפיו.

המפגשים בין הקבוצות חידדו שעבור הקבוצה נחצה קו אדום כאשר גורמים יהודים טוענים ש"אין עם פלסטיני". חברי הקבוצה הבהירו כי הכחשת קיומם הלאומי חוסמת כל אפשרות לשיח, ממש כפי שאפשרות של שלילת קיומו הלאומי של העם היהודי – והתעקשות שמדובר בדת בלבד – פוגעת בצד השני ואינה מאפשרת את המשך השיח. בנוסף, הם מבקשים מהאחר היהודי לחדול מגישת "הקורבן האולטימטיבי", שלתפיסתם מאפשרת לו לבצע עוולות בשם הטראומה והפחד מבלי לקחת אחריות מוסרית.

ד. איפה הסכסוך פוגש אותנו

ברמה האישית והקבוצתית: ישנה הזדהות עמוקה ולקידת אחריות קולקטיבית על כלל העם הפלסטיני והזדהות עם הסבל הפלסטיני בעזה, בירושלים, בגדה ובתפוצות. לצד זה, הסכסוך מייצר משבר זהותי וחיים תחת דיכוי פוליטי. המורכבות הזהותית מתבטאת בחיים בין זהות פלסטינית לאזרחות ישראלית, תוך התמודדות עם ציפיות סותרות משני הצדדים.

הסכסוך פוגש את חברי הקבוצה בכאב תמידי על הסבל של בני עמם בעזה ובגדה, בעוד הם נדרשים להוכיח נאמנות לחברה הישראלית במקומות העבודה ובמרחב הציבורי. מתוארת תחושה של מיעוט שחי בצל פחד, החושש מהתבטאות פומבית ברשתות החברתיות מפני רדיפה. עם זאת, הסכסוך פוגש אותם גם במרחבי החיים המשותפים, שם הם בוחרים באופן אקטיבי לקיים יחסים אנושיים וחבריים עם קולגות מהחברה היהודית, ורואים בעצם הקיום המשותף שלהם כהוכחה לכך שחיים יחד אפשריים.

בין הסכסוך החיצוני לפנימי: עבור קבוצה זו יש קשר הדוק בין הסכסוך החיצוני והפנימי שכן מערכת הקשרים והזהירות יוצרת דינאמיקה מורכבת יותר. עצם ההתמקמות כפלסטינים ממקמת את הפלסטינים אזרחי ישראל בעמדה מורכבת.

הסכסוך שבין ישראל לפלסטינים מחוץ לגבולות מדינת ישראל (בגדה, בעזה, בתפוצות) בעל משמעות מהותית על פלסטינים אזרחי ישראל מבחינת שאלות של זהות, קשר ואחריות ביחס לעם הפלסטיני הרחב. כמו כן, הסכסוך, במיוחד כאשר פעיל ואלים, משפיע ישירות על המעמד והביטחון של כל פלסטיני אזרחי ישראל, ללא הבחנה של מעמד חברתי-כלכלי או השתייכות לתתי-קבוצות. כמו שהוזכר לעיל, המציאות מאז שבעה באוקטובר משקפת החמרה משמעותית במעמדם ובחיייהם של חברי הקבוצה בתוך מדינת ישראל, ובמקביל קושי רב להכיל את המתרחש בין מדינת ישראל והצבא לבין הפלסטינים בעזה. כלומר, המציאות בתוך מדינת ישראל והמציאות מחוצה לה כרוכות יחד, ומערערות את היכולת של חברי הקבוצה להתמודד עם הקשיים העצומים שמייצרות.

במפגשים ההטרונגיים, הסכסוך החיצוני הוצף ככזה שקורע את החברה מבפנים ומרסק את תחושת הביטחון והאמון של הפלסטינים אזרחי ישראל כלפי השכנים היהודים שלהם. הם חווים את הניסיון למחוק את זהותם ואת התביעה "ליישר קו" עם הנרטיב הציוני כהתקפה ישירה ומשתיקה. עם זאת, גוברת ההבנה שיש להם כוח להשפיע כקבוצה מתווכת: בראייתם, המלחמה חידדה שגורל שני העמים קשור זה בזה, ויש להם תפקיד קריטי במניעת ההסלמה ובהובלת שיח המבוסס על צדק אפשרי.

ה. היכולת לשאת השקפות עולם אחרות

חברי הקבוצה הפגינו במפגשים יכולת אנושית גבוהה להכיל ולהקשיב לכאב היהודי סביב השבעה באוקטובר, תוך הבעת עמדה נחרצת כי לא יאפשרו לטראומה זו למחוק את ההקשר ההיסטורי, את הסבל הפלסטיני המתמשך ואת האובדן המחריר והכאב העצום שנגרם לעמם במלחמה שנפתחה לאחר מכן. למרות שנתקלו בצורך להתמודד מול מה שחוו כתפיסות של עליונות ושל שלילת קיומם וזכויותיהם על הארץ, הקבוצה פועלת לייצר מרחב אזרחי ופרגמטי. הם מנתבים את המורכבות הזו לניסיון להפריד בין חוסר ההסכמה הנרטיבי-לאומי העמוק, לבין הצורך הדחוף בכינון בריתות אזרחיות שיאפשרו לסיים את מצב הדיכוי, ולהבטיח חיים של ביטחון ושל כבוד (Dignity) לכולם.

ו. תמונות עתיד אפשריות

לתפיסת הקבוצה, כל תמונת עתיד חייבת לקחת בחשבון את הצדק ההיסטורי שצריך להיעשות לחברה הפלסטינית ולהכיר בעברה. במסגרת זו, הקבוצה מתמודדת עם המתח בין "**צדק מוחלט**" שמבקש לתת מענה על חטאים היסטוריים, בדגש על סוגיית זכות השיבה, לבין "**צדק אפשרי**" שלוקח בחשבון את המציאות הקיימת וקבלה של מאזן הכוחות כפי שהוא משתקף בעולם. הנטייה של הקבוצה לקבל ולשאוף לצדק אפשרי נובעת הן משיקולים פרגמטיים, והן מהתפיסה שלא מתקנים עוול בעוול.

מבחינתם, כל פתרון עתידי חייב לכלול את העקרונות הבאים: הכרה היסטורית – הכרה בעוול ההיסטורי שנגרם לעם הפלסטיני; הכרה נרטיבית – בנרטיב הפלסטיני וזכות העם הפלסטיני לקיום בכבוד; הכרה בילידות הפלסטינית – כבני האדמה והמקום, כבעלי זכויות בסיסיות כילידים; שוויון והדדיות – תהליכי ההכרה, ההסכמה והשינוי צריכים לבוא באופן הדדי, פלסטינים כלפי ישראלים וישראלים כלפי פלסטינים.

לאור עקרונות אלו, הגיעה הקבוצה לדיון בכך שעבורם מודל פוליטי עתידי אידיאלי, יכול: זכות הגדרה עצמית לשני העמים; שוויון בכל התחומים; ביטול צורות עליונות גזעיות ופוליטיות; דמוקרטיה מבוססת ייצוג; הפרדת דת ומדינה; וסמלי מדינה המשקפים את כל הקבוצות.

חברי הקבוצה מדגישים כי כל תמונת עתיד חייבת לכלול סיום של הכיבוש והכרה בזכות ההגדרה העצמית של הפלסטינים. הם דוחים לחלוטין רעיונות של טרנספר, גירוש או העלמה של מי מהצדדים – ומכירים באופן עמוק בעובדה שישנם שבעה מיליון יהודים ושבעה מיליון פלסטינים בין הירדן לים שחיים פה דה-פקטו, ואף אחד מהם לא הולך לשום מקום. ישנה כמיהה להסדר פוליטי שיאפשר לכל 14 מיליון האזרחים במרחב לחיות בביטחון, בכבוד הדדי, וללא דיכוי של צד אחד על ידי האחר.

קבוצת הצעירים

א. תפיסת הקבוצה את עצמה

קבוצת הצעירים במיזם תמה היא קבוצה הטרוגנית מיסודה, המורכבת ממגוון רחב ביותר של קבוצות וזהויות בחברה הישראלית. בדומה לקבוצת הנשים שגם היא הטרוגנית, הייחוד של הקבוצה טמון בשילוב שבין השונות העמוקה בחדר לבין המכנה המשותף העמוק יותר כמשתייכים לדור הצעיר: דור המבקש להסתכל על המציאות ולשאל שאלות באופן שונה מהדורות המבוגרים מהם. הללו נתפסים בעיניהם כאלו שכשלו בשינוי מציאות הסכסוך, מתוך תחושת אחריות לשים בצד את משקעי העבר של הדורות הקודמים ומוטיבציה לייצר יחד מציאות עתידית טובה יותר.

חברי הקבוצה מתמודדים עם המתח המובנה שבין היותם אינדיבידואלים בעלי סיפור וקול אישי, לבין היותם נושאים – גם אם לא מבחירה – את הזהויות והטראומות של הקולקטיבים מהם הם מגיעים. במהלך המפגשים, הקבוצה עברה תהליך של קילוף שכבות. בתחילה, ניכרה זהירות ובקשה לשיח "מנומס". די מהר, המשתתפים הבינו שכדי לייצר שיח אמיתי, עליהם להסיר את מעטה ה"פוליטיקלי קורקט" ולהעז להביא לחדר את הכאבים ואת התפיסות המורכבות ביותר שלהם, מתוך הבנה שרק דרך החיכוך בתוך מרחב מוגן ניתן לצמוח.

ב. נכונות לעסוק בנושא

הקבוצה הגיעה עם מוטיבציה גבוהה לעיסוק בסכסוך, הנובעת מתחושת דחיפות ומאחריות כלפי העתיד. המשתתפים צמאים לננות לא-מתנצלת ולאומץ, לצד רצון עז בפרגמטיות. אחת התמות הבולטות בקבוצה היא הבקשה ל"תכלס" – רצון לדלג מעל שיח אידיאולוגי מופשט ולהתמקד בחיים עצמם, בפתרונות יומיומיים, ובשאלה מה עושים מחר בבוקר. יחד עם זאת, המשתתפים מכירים בכך שפרגמטיות לבדה אינה מספיקה, ויש צורך בבירור ערכי, מוסרי וזהותי כדי לשרטט את גבולות הפעולה.

ג. תפקידנו בהנעת שינוי

הקבוצה תופסת את עצמה כבעלת פוטנציאל להביא איכות צעירה ושונה לדיון בנושא. מרבית חבריה העלו צורך מהותי להשתחרר מהתבניות המוכרות שעליהן חונכו, ולאמץ נקודת מבט רעננה שבוחנת את המציאות מחוץ לגבולות השיח המקובל והמוכר של הדורות המבוגרים יותר. מתוך כך, ומתוך לקיחת אחריות על העתיד, המשתתפים מבקשים לעצב קול דורי ייחודי שמסוגל לנסח מחדש את השאלות הקשות, להשתחרר מפרדיגמות שכשלו בעבר, ולהציע שפה שיש בה יותר חמלה, ראייה של האחר, ואוריינטציה של עשייה משותפת.

2. מגוון תפיסות ועמדות ביחס לסכסוך

א. ערכים מרכזיים

הערכים המרכזיים שעלו בקבוצה כוללים: **כנות ואומץ** כבסיס לכל דיאלוג אמיתי, המאפשרים למשתתפים להישאר במרחב גם כשקשה; **דאגה לעתיד ולדורות הבאים**, שמייצרת מחויבות לא להוריש את הסכסוך כפי שקיבלו אותו גם לילדיהם; **והכרה באחר ובחוויות חיי** – הרצון לראות את הכאב, זהות וחוויות החיים של האדם שממול ללא תלות בהסכמה עם עמדותיו הפוליטיות.

ב. איך מבינים את הסכסוך (החיצוני)

הקבוצה תופסת את הסכסוך כאירוע טראגי שבו משולבים כאבים היסטוריים עמוקים של שני הצדדים. בעוד שחלק מהמשתתפים ביקשו להתמקד בבירור "עובדות" היסטוריות, חלק אחר מהמשתתפים בקבוצה הביעו תחושה שוויכוח על עובדות הוא מבוי סתום וכי על מנת לייצר שינוי, יש להעניק מקום והכרה לכאב ולחוויות החיים של האחר (כגון זיכרון פליטות ועקירה), מבלי שהדבר ייתפס ככניעה או ויתור על האמת ההיסטורית שלך. יחד עם זאת, אירועי השבעה באוקטובר נוכחים בחדר כצל כבד; הם יצרו שבר אמון עמוק וטלטלו את יכולת ההכלה של חלק מהמשתתפים, אך גם חידדו את ההבנה שהתעלמות מהסכסוך אינה אפשרית.

ההטרונגניות של הקבוצה אפשרה דיון שבו האחר הוא אינו מושג מופשט, אלא יושב בתוך החדר. עבור המשתתפים היהודים, המפגש הישיר עם משתתפים פלסטינים אזרחי ישראל ייצר לעיתים קושי וחיכוך סביב הנרטיב ההיסטורי והפרשנות עכשווית, אך גם העניק פנים ושם לסכסוך. המשתתפים הערבים-פלסטינים אזרחי ישראל שיתפו אודות המורכבות העצומה של זהותם, תחושת חוסר הלגיטימציה של קולם, והמשא הכבד של ניסיון לגשר בין העולמות. חלק מחברי הקבוצה הביעו רצון לעבור מתפיסה בינארית של "אנחנו והם" להסתכלות רב-ממדית המכירה באינדיבידואלים, מבלי למחוק את הייחודיות של כל קבוצה.

ד. איפה הסכסוך פוגש אותנו (בין הסכסוך החיצוני לפנימי)

הקבוצה הצביעה על כך שלעיתים, הסכסוך הפנים-ישראלי והשסעים בתוך החברה הישראלית פוצעים וצורבים אפילו יותר מהסכסוך החיצוני. עבור חלק מהמשתתפים, המאבק הפנימי על אופייה של המדינה שואב את כל הפנאי הנפשי, עד כדי כך שקשה למצוא משאבים לעסוק בסכסוך החיצוני. מתוך כך, עלתה ההבנה שעל מנת שהחברה הישראלית תוכל לגשת להתמודד עם הנושא, עליה לבסס יחסי אמון תוך יצירת מרחב פנים-ישראלי שיועד להכיל ולתת לגיטימציה למגוון רחב הרבה יותר של זהויות, כאבים ודעות. מתוך בסיס חברתי יציב זה ניתן יהיה להישיר מבט משותף אל עבר עתיד הסכסוך.

ה. היכולת לשאת השקפות עולם אחרות

על אף רגעים של מתיחות קיצונית – למשל בדיונים על פתרונות תיאורטיים שעוררו זעזוע מוסרי או תחושת פגיעה ישירה – המשתתפים תרגלו את היכולת לנהל שיח מורכב ואף נפיץ. התבססה ההבנה בקרב חברי הקבוצה שהמחלוקות העמוקות לא ייעלמו באורח פלא בסוף המפגש ("תמיד תישאר גרב מלוכלכת בכביסה"), ושקבלת המציאות הלא-פתורה הזו היא חלק מהותי מהשיח. רבים מחברי הקבוצה שיתפו כיצד הם שואפים לשהות בתוך אי-הנוחות ולדבר בכנות על הקושי שהיא מעוררת בהם, מתוך בחירה מודעת להישאר מחוברים ולהקשיב לסיפורו המלא של האחר.

ו. תמונות עתיד אפשריות

התקווה המרכזית שעלתה מהקבוצה היא לנסח "סיפור ישראלי חדש" – שיכול להכיל בתוכו את המורכבויות והשונות בין הקבוצות בחברה. עבור רבים מחברי קבוצת הצעירים, העתיד הרצוי אינו נשען על פתרונות אוטופיים בלתי אפשריים או על מחיקת זהויות, אלא על הכרה הדדית, חתירה ליציבות אזורית פרגמטית, והבטחת חיים נורמליים ושלמים. לצד הספק והחשדנות שרבים מחברי הקבוצה מביעים באשר ליכולת להגיע לפתרון מיידי, מרביתם גם מאמינים שנכון לייצר שפה המכבדת את כלל חוויות החיים והכאב ההדדי, וכי מתוך כך ניתן יהיה לבנות חזון פרגמטי ארוך-טווח שבו כל תושבי האזור זוכים לביטחון ולהכרה. בסופו של דבר, מתחדדת בקבוצה ההבנה כי האחריות לעיצוב המציאות הזו מוטלת על כתפיהם כדור הצעיר, הבוחר לקחת את גורלו בידו, להשתחרר ממשקעי העבר של הדורות הקודמים, ולפעול באופן אקטיבי למען בנייתו של מחר טוב יותר.

תקוות
מעשים
השבעה

תנ"ך

שמים את הסכסוך על השולחן

